

Sanja Acalija

U škrinji i pred ogledalom

*studijska rasprava o odijevanju
Kaštelana tijekom stoljeća*

Sanja Acalija

U škrinji i pred ogledalom

*studijska rasprava o odijevanju
Kaštelana tijekom stoljeća*

MUZEJ GRADA KAŠTELA

Kaštela, Muzej grada Kaštela
2023.

Antun Barać, Procesija na Peristilu u Splitu,
oko 1850. (AMS)

Uvod

U Muzeju grada Kaštela smještenu u kaštelu Vitturi, na drugom katu, početkom srpnja 2022. godine otvorili smo izložbu „U škrinji i pred ogledalom“. Posjetiteljima smo nastojali približiti raznolikost skupocjenih načina odijevanja kaštelanskog plemstva između 16. i 19. stoljeća, izloženog kao pandan svečanoj nošnji kaštelanskog puka, što se sve može vidjeti u okviru Stalnog muzejskog postava. Izložili smo originalne predmete koji se uglavnom čuvaju u Zbirci tekstila i Zbirci umjetnina i obrta, sastavnicama Kulturno-povijesnog odjela Muzeja grada Kaštela. Uz muzejske, dio predmeta za izlaganje ustupile su obitelji Moretti, Acalija, Pensa i Dujmov. Muzejska građa prikupljena je proteklih tridesetak godina darovnicama i otkupima. Najstariji predmet u fundusu Zbirke tekstila datiramo u drugu polovicu 18. stoljeća, a većinu čine muška, ženska i dječja odjeća, rublje i posoblje. Uz nekoliko sačuvanih originalnih odjevnih predmeta i slika osmislili smo i oblikovali nove kostime koji od 16. pa preko 17. i 18. stoljeća slijede utjecaj francuske mode.

Novu odjeću u suradnji s nama kreirala je i sašila Nela Burić Martinić kombinirajući različite elemente, a sve kako bismo dobili unikate koji u sebi sadržavaju stilizacije više prepoznatljivih povijesnih razdoblja. Na početku ukratko ćemo se osvrnuti na povijesni pregled odijevanja u Europi, Splitu, Trogiru i današnjim Kaštelima, kako bismo bolje razumjeli problematiku vezanu uz novonastale kaštelanske kostime.

Za početak ističemo da odijevanje kao svako opremanje ljudskog tijela, uz odjeću podrazumijeva obuću, nakit i uređenje glave,¹ a tekstilni predmeti, odmah nakon prehrane, najvažniji su elementi neophodni za ljudski život. Možemo se složiti da su ljudi u prošlosti odjeću nosili iz tri razloga: zbog topline i zaštite tijela, socijalnoga statusa te zbog privlačenja suprotnog spola. Pregledom dostupne literature u kojoj su objave stručnjaka svjetskih

i naših muzeja koji se bave istraživanjima odjeće te pregledom sačuvanog tekstila iz prošlosti, zaključujemo da je odnedavno velika pozornost posvećena upravo ovoj temi. Razlog tome sigurno je u činjenici što je tkanina zbog svog sastava i uporabe rijetko sačuvani predmet iz prošlih stoljeća.

Odjeća kao neverbalna komunikacija zahvalan je medij kojim zadiremo u prošlost i predočavamo ljudsku intimu i način života. Odjeća je u interakciji s posjetiteljima, osobito onima koji posjećuju muzeje, stoga što otkrivaju mnoštvo obavijesti o identitetu osobe koja ju je nosila, a na poseban način otkriva nam ne samo običaje i uvjerenja nego i društvene standarde te etičke vrijednosti osobe, društvene skupine i sredine na koju se odnosi. Zbog ovog komunikacijskog elementa, posjetitelji muzeja instinktivno pokazuju veće zanimanje prema odjeći nego prema drugim vrstama izložaka.

Vođeni činjenicom kako se u narodu često korištena izreka „Odijelo ne čini čovjeka“ odnosi samo na ljudske vrline, možemo reći da je u prošlosti odjeća ipak govorila puno o čovjeku. Ta uzrečica koju je često izgovarao čovjek predindustrijskog doba² govori nam kako odijelo ipak pomaže čovjeku da svojom vanjštinom komunicira sa svijetom. Osnovna uloga odjeće od postanka svijeta do danas odnosila se na zaštitu ljudskog tijela od vremenskih utjecaja, pa je više odjevnih predmeta nošeno jedan iznad drugog s obzirom na vruće ili pak hladno razdoblje godine. Zanimljivi su i naborani ovratnici koji su bili u modi u drugoj polovici 16. i u 17. stoljeću jer su štitili tijelo od vanjskih utjecaja te predstavljali „prvu crtu zaštite“ od epidemija raznih zaraznih bolesti.³

¹ Muraj, Aleksandar. *Obrisi svakidašnjeg života*. u: „*Etnografija*“, Zagreb, 1998.

² Kale, Jadran. u: *Odijevanje naroda*, 29, Beograd, 2021.

³ Ovratnici pripadaju španjolskom stilu, prihvatili su ih i Francuzi (*fraise*) i Nijemci (*goller*). U našim primorskim krajevima nazivao se *bauro*.

Oltarna pala „Sveti Roko“ (125 x 107 cm), 17. stoljeće, crkva Uznesenja BDM, Kaštel Lukšić

Odijevanje u Europi tijekom stoljeća

Istraživanjima izvora o odijevanju u Europi u 16. stoljeću dolazimo do zaključka da je odjeću moguće proučavati jedino temeljem grafičkih prikaza tadašnjih umjetnika. Stoga, prikaz *Venecijanske gospođe* iz 1495. godine, njemačkog slikara Albrechta Dürera smatramo značajnim povijesnim stilskim prikazom odjeće koja se nosila u Italiji, predvodnici europske mode.

Od početka 16. stoljeća u Europi se isprepleću modni utjecaji Španjolske, Italije i Engleske iako prevladava španjolski modni stil koji je sredinom stoljeća bio najstroži. Muškarci su nosili tamne prsluke i jakne s velikim ovratnicima, kratke napuhane hlače i u njih umetnutu konjsku dlaku kako bi dočarali velike trbuhe. I žene su nosile glomazne odore u formi krinoline, sašivene od teškog baršuna sa zlatnim nitima ili bez njih. Sve to rezervirano je za društvenu elitu o čemu svjedoče brojni sačuvani portreti na kojima uočavamo da je ženski torzo odijevanjem korzeta formiran u cilindričan oblik s istaknutim bokovima. Grudi je trebalo učiniti gotovo neprimjetnima. Oko vrata stavljaio se ovratnik od bijelog štirkanog platna koji je s vremenom bivao sve veći. Standard ženske ljepote tada je bio apsolutno ravna figura s malim grudima što se na prijelazu u 17. stoljeće naglo mijenja pa grudi strše preko korzeta i žena dobiva okruglu formu. Boje su tamne uz strogu ekstravaganciju.

U Francuskoj je odjeća slobodnija, ženski dekolte je sve dublji a nabrani ovratnik sve širi. Muške hlače postaju mekane i vezuju se ispod koljena, ogrtač i dalje biva krut ali bogato ukrašen a košulja je vidljiva. Žene nose haljine dubokog dekoltea s kragnama koje podsjećaju na lepezu.

Šesnaesto stoljeće je doba u kojem se zbog razvoja tkalačke tehnologije i tekstilne proizvodnje otvaraju novi trgovački putovi i stvaraju nova društveno-politička središta. Znamo da je u Parizu objavljen prvi pregled povijesti odijevanja pa možemo reći da moda potječe iz Francuske iako je i u Španjolskoj u to doba tiskan niz

Prema prikazu *Venecijanska gospođa* Albrechta Dürera iz 1495. godine (interpretacija Dominik Žanić)

knjiga o krojenju.⁴ Od tada trgovina tekstilnim proizvodima širi se Europom preko Nizozemske, Njemačke, Švicarske i Italije. Za vrijednost proizvoda važno je bilo

⁴ Prvo izdanje *Libro de geometria, práctica y traça* objavljenoj, Juana de Alcege tiskano u Madridu 1580. godine; *piše o sve-mu što je povezano s krojenjem a kako bi se prepoznale tkanine, i utvrdili načini krojenja haljina*. Drugo izdanje knjige pojavilo se 1589. godine, a 1618. Francisco de la Rocha Burguen napisao je *Geometria, y traça perteneciente al odicio de sastres*, koja je tiskana u Valenciji.

podrijetlo tkanine, je li ona iz uvoza ili je pak iz domaće proizvodnje jer u suprotnosti s današnjim vremenom, uvozna je roba uvijek bila vrjednija, odnosno skuplja. Cijene tkanina bile su visoke, a određivale su se po kvaliteti, boji, vrsti i dužini.

Usporedbom gotovih odjevnih predmeta iz prošlosti, njihovih tkanina te načina izrade možemo iščitati čitav niz spoznaja i doći od zaključka kojem razdoblju pripadaju te uočiti izražene klasne razlike ljudi koji su se njima odijevali. Zakoni i lokalni običaji igrali su ulogu u određivanju kako se pojedinci ili grupe moraju odijevati, a pravila su se strogo poštovala. Primjerice u Parizu, kolijevci stilskog izražavanja u odijevanju, policija je na tržnicama plaćala doušnike koji su im javljali tko kupuje ili krade odjeću koja mu po statusu ne pripada,⁵ osobito tkanine sa zlatnim i srebrnim nitima dopuštene isključivo kralju i njegovoj pratnji. Gotovo uvijek, vunene su tkanine namijenjene nižim društvenim slojevima, a svilene aristokraciji. U 16. stoljeću baršun postaje iznimno cijenjen i skup, upravo zbog količine svile koja je bila potrebna te težine izrade. Onaj izrađen u Genovi najcjenjeniji je u Europi. Zanimljivo je da su se sve društvene kategorije iskazivale i bojom odjevnih predmeta. Značajnije boje bile su zlatna, grimizna, ljubičastoplava (pavonazzo), crna i žuta. Grimizna boja, naročito ona dobivena od kermesa,⁶ rezervirana je isključivo za kralja. Bila je preskupa a bojari tkanina – *tintori* kako bi uštedjeli, dosjetili su se i miješali *kermes* sa *šelakom* i na taj način dobivali jeftiniju svilenu tkaninu.⁷ U Europi se od 18. stoljeća za bojanje u crveno koristio 'broč', biljka koja se uzgajala i u našim krajevima, a koristila se za bojenje vune o čemu svjedoče etnografski zapisi.⁸ U 19. stoljeću i kasnije koristila se 'košenilska uš' uvezena iz Amerike. Tkanina je bila vrjednija, ovisno o vrsti crvenog pigmenta kojim je obojana. Pigmenti su se uvozili iz Indije i Amerike, a venecijanski majstori, bili su vješti

koloristi, tangari, odnosno bojari. Postojala je i hijerarhijska podjela oko nošenja krzna, kao i ukrašavanja gotovih odjevnih predmeta. Venecijanski je ceh još 1457. godine uveo obvezu razlikovanja rubova tkanine. Nakit je bio posebna odrednica.⁹

Žene su u 16. stoljeću odijevale haljine usko pripijene u gornjem dijelu, s dubokim i četvrtastim dekolteom na leđima. Na plastron¹⁰ uglavljivao se uspravni ovratnik. Na ramenu su pričvršćena dva para rukava od kojih je donji uski i gornji široki, ponekad „viseći“. Iznad krinoline izrađene od drvenih letvica, žice ili riblje kosti odijevale su dugu široku suknju otraga gusto nabranu i otvorenu sprijeda kako bi se vidjela donja suknja u kontrastnoj boji. Krajem stoljeća pojavljuje se kruti element u obliku trokuta tzv. *stomacher* koji je pričvršćen na suknju i formira dekolte koji žene pokrivaju raznim plaštevima.

Muškarci nose košulje s nabranim rukavima, otvoreni kaputić koji seže do struka, prsluke s velikim nazubljenim ovratnicima. U modi je „gušći trbuh“ pa se prsluci dodatno popunjavaju konjskom dlakom, pamukom ili vunom. U modi su i tzv. okrugle hlače krojene iz više dijelova s prorezima, izrađene od svile ili baršuna. Kapute s dugim rukavima koji slobodno padaju nose ogrnute preko jednog ramena.

Od 17. stoljeća u modu se vraćaju žive boje pa uz španjolski¹¹ koji još uvijek ističe krutu formu cijelog tijela prevladava i svilena odjeća francuskog stila po kojoj žene svoje duboke *dekoltée* prikrivaju različitim maramama.¹² Za vladavine Luja XIV. osnovan je *dressmakers' guild*.¹³ U Europi su se u 17. stoljeću koristile tkanine proizvedene u sjevernotalijanskim tkalačkim središtima, gradovima Luca, Firenca, Venecija, Milano, Bologna, da bi krajem stoljeća primat preuzeo Lyon koji je bio najveći francuski centar za proizvodnju skupocjenih svila. Uz njega važna tkalačka središta u Francuskoj bili su i gradovi Nîmes i

⁵ Kale, Jadran, *Odičevanje naroda*, 29, Beograd, 2021.

⁶ kermes (tur. *kırmız*: jarko crven) biljka prenesena iz Sjeverne Amerike u južnu Europu kao ukrasna. Njezini plodovi, tamnocrvene otrovne bobice, korištene su za bojenje vina (vinobojka), kolača i svilenih tkanina.

⁷ Monnas, Lisa, „Some Venetian Silk Weaving Statutes from the Thirteenth to the Sixteenth Century“, u: *Bulletin du CIE-TA*, 69, 1991, Lyon, str. 54.

⁸ Kršnjavi, 1882, 22; Kapović, 2009, 120.

⁹ Stephen Church, Maria Hayward.: „Laws and Prohibitions: Sumptuary“, u: *Gale Owen-Crocker*, Elizabeth Coatsworth, Maria Hayward (ur.), *Encyclopedia of Medieval Dress and Textiles of the British Isles c. 450–1450*. Brill, Leiden 2012, str. 319–321.

¹⁰ Zaseban odjevni predmet u obliku sašivene košulje ili gornjeg dijela haljine.

¹¹ Sarti, Rafaela, *Struktura svakidašnjice*, 340.

¹² Braudel, *Struktura svakidašnjice*, 340.

¹³ „Dressmakers' guild“ (eng.) – krojački ceh.

Avignon.¹⁴ Predloške za dezene na damastu tehnikom *broché* (broširani – metalne potke) osmišljavali su i radili crtači u Engleskoj, Francuskoj, Nizozemskoj i Italiji.

Osim broširanja površinsko ukrašavanje odjeće od 16. do 18. stoljeća usredotočeno je na ukrašavanje čipkom, najčešće manžetnim ili pak vratnim obrubima. Rukavi donjeg rublja nisu se vidjeli a vanjski je rukav završavao širokom manžetom, obrubljen čipkom i ponekad ukrućen škrobom. Haljine su bile trodijelne a novost tog doba bila je ogoljenost ženskih ruku.

U posljednja dva desetljeća 17. i u 18. stoljeću nastaju promjene u odijevanju, a čipkarstvo doživljava procvat u rokokou, raskošnom i romantičnom stilu s naglašenim dojmom visokog luksuza u koji je implicirana ekstravagancija i naglasak na voluminoznosti i bogatstvu nabora. Odjeću upotpunjuju modni dodaci poput šešira, kapuljača, perja i velikih perjanica, svilenih lepršavih vrpca, biserja i dragog kamenja, uključujući i čipku.¹⁵

Modu 18. stoljeća obilježile su tri stila *a la francaise*, *a la polonoise* i *a l'anglaise*. Najčešće prikazivane haljine na francuski način - *a la francaise* i danas su ideal ženske mode osamnaestoga stoljeća. Svile 18. stoljeća s naturalističkim motivima, isprepletenih s uporabom metalnih niti izrađivale su se za raskošne ženske haljine kao i muške prsluke koji su sredinom 18. stoljeća pretežno pastelnih tonova. Nastavlja se upotreba dodatka napravljenog od čvrstog platna „stomacher“ koji prsni koš spljošti i vizualno produži struk. Taj dio haljine bogato je ukrašen vezom i aplikacijama. Dekolte je dubok, četvrtaste forme koji završava malim volanom. Rukavi su uski, sežu do lakta i ukrašeni su volanima. Suknje su mogle biti otvorene, zatvorene ili su skuti nabrani uz pomoć raznobojnih traka.

Potkraj 18. stoljeća prestaje važiti propis segregacije u odijevanju pa od tada, uz stil u odijevanju prevladava i ukus. Od 1795. prugaste tkanine postaju vrlo moderne. Dekori su pojednostavljeni, prevladavaju horizontalne pruge na tiskanom pamuku s cvjetnim grančicama i isprepletenim vrpčama u taft-izvedbi raznih boja. Stražnji dio haljine postaje visok pa se tako i struk povlači vrlo visoko.

U 18. stoljeću muško odijelo se sastojalo od uskog kaputa spuštenih ramena, bez kragne i revera koji je sprijeda imao niz dugmadi, dugačkog prsluka i udobnih hlača koje se postepeno sužavaju i sežu do ispod koljena preko kojih prelaze čarape. Tijekom 18. stoljeća prsluci su postajali sve kraći, a hlače sve vidljivije. Kaputi su bili uski i sezali su do ispod koljena. Košulje, bilo u muškoj ili pak u ženskoj odjeći proviruju oko vrata i oko zapešća. Glavu krase vlasulje. Vrijeme je to u kojem muškarci mnogo pažnje pridaju svom izgledu. Način i stil odijevanja očituju se u stilu koji prati pojam dendizma, *Dandy stila*¹⁶ koji se pojavio u Engleskoj u 18. stoljeću. Gornji odjevni predmeti često se izrađuju od izvezenih ili dodatno ukrašanih tkanina pastelnih tonova svih boja.

Osamnaesto stoljeće donosi i čitav niz modnih detalja u ženskom i muškom odijevanju pa su tu rukavice, lepeze, kape, šeširi, kravate, ovratnici, vlasulje, pojasi, suncobrani, torbe i torbice. Krajem 18. stoljeća nastaju nagle promjene u ženskom odijevanju. Plemkinje žele naglasiti jednostavnost bečkog dvora naspram strogih modnih pravila Versaillesa. Nova jednostavna i prirodna plošna kontura, djelomično nastala iz odjeće iz doba Francuske revolucije, bila je ideal svim ženama. Uzor su haljine koje je promovirala Marie Antoinette i druge pripadnice aristokracije u Europi. Njihove konture isticale bi meka, lagana muslin *chemise* haljina neoklasicističnog 'empire' stila, prilijepljena uz tijelo.

Prijelaz s ručne na strojnu proizvodnju pokrenuo je izum parnog stroja, a izumom stroja za obradu pamuka ubrzala se proizvodnja pamučnih niti koje su se koriste u tekstilnoj industriji.¹⁷ Industrijska revolucija i razvoj građanskoga društva potaknuli su masovnu proizvodnju odjeće. Također, napreduje razvoj strojeva za izradu čipke, što omogućava i niže cijene.¹⁸

¹⁴ Peter Thornton, *Baroque an Rococo Silks* (London: Faber and Faber, 1965), 32-37.

¹⁵ Peacock, Zagreb, 2007.

¹⁶ Peacock, Zagreb, 2007.

¹⁷ Tortora, P., Eubank, K., *Survey of historic costume, Fairchild books*, New York, 2010, 314.

¹⁸ Isto, 2010, 330.

Odijevanje plemstva i građanstva u splitskim i trogirskim kaštelima

Do mletačko-turskih ratova tijekom 16. i 17. stoljeća temeljnu odrednicu dalmatinskog društva činilo je plemstvo, onodobni povlašteni stalež. Predmet našeg interesa u ovom radu je odjeća a kako su se odijevali stanovnici onodobnih kaštelanskih naselja ne možemo sa sigurnošću utvrditi ali možemo usporediti s već donekle utvrđenim primjercima. Dalmatinsko plemstvo je svojim skromnim mogućnostima nastojalo slijediti europsku modu kroz sve stilove od 16. do 19. stoljeća. Jasno su se mogle prepoznati stilske razlike između odjeće koja se nosila krajem sedamnaestog i početkom osamnaestog stoljeća, do 1715. godine, iz vremena Luja IV., mode sredine osamnaestoga i one potkraj osamnaestog,¹⁹ i u devetnaestom stoljeću. Stanovnici u tadašnjem kaštelanskom prostoru, posjednici zemalja između Splita i Trogira, splitsko i trogirsko plemstvo, imali su svu autonomnu vlast. Oštra podjela na pučane i plemiće stvorena je još u 14. stoljeću. Plemstvo je s pučanima i težacima živjelo u kolonatskom odnosu koji je trajao sve do 20. stoljeća. Uz sav antagonizam među njima, međusobnu mržnju, različitosti i nepovjerenja, razlikovala se i njihova odjeća.

Značajan izvor za proučavanje odijevanja u Dalmaciji u 16. stoljeću je studijska rasprava odijevanja u Veneciji „*De gli Habiti Antichi et Moderni di diverse parti del mondo*“ Cesarea Vecellia (1590), talijanskog slikara, tiskara i gravera, Tizianova nećaka, rođenog 1521. godine, u kojoj je čitav niz grafičkih prikaza ljudi, između ostalog i s hrvatskog povijesnog prostora,²⁰ a o tome nas u svojim radovima iscrpno izvješćuju Filip Šimunjak, Katarina Nina Simončić i Nataša Bajić-Žarko.²¹ Značajan izvor je i sam Tiziano Vecelli (1488 -1576), talijanski slikar i istaknuti predstavnik venecijanskog slikarstva visoke renesanse koji donosi i portret naše žene koju naziva sla-

venskom ženom²² (*La Schiavona*).²³ To je prikaz dame u haljini naizgled jednostavnog kroja izrađene od fine tkanine koja na slici ne djeluje skupocjeno. Mogla bi to biti fina vuna, svilu ili lan, što bismo mogli pripisati tadašnjoj modi i nepisanim pravilima. Haljina je lijepa u svojoj jednostavnosti (*alla schiavonesca*), a poseban ukras oko uvijene kose omotane vrpcom protkanom zlatnim nitima određuje njezin status.

Za razliku od navedenih primjera, pretpostavljamo da su žene imućnijeg dalmatinskog plemstva od 16. stoljeća za izradu skupocjene odjeće naručivale rašu, pan, brokat, damast, baršun, svilu, zlatnu i srebrnu čipku, grimiz i tkanine raznih boja od kojih su izrađivane haljine u formi osnovnog venecijanskog tipa. Bile su to duge i široke haljine, četvrtasta vratnog izreza s karakterističnim steznikom i odvojivim rukavima koje su se pojasom *tkanicom* vezivale na boku ili na leđima. Preko njih odijevale su prslučić (*jelek, gelecco*)²⁴ te dugi čipkani ogrtač s prorezom za ruke, najčešće crne boje.

Prema već navedenim bilješkama Cesarea Vecellia, ženska i muška odjeća je živopisna pa on navodi:

„Žene ove zemlje iznimno su radišne i visoke te dobroga zdravlja. Glave omotavaju rupcem od svile ili bijeloga lana, pomoću kojega drže pletenice na mjestu, istodobno oblikujući kosu da izgleda lijepo. Nose različite boje i finu vunu, a haljine su im dugačke i bez steznika. Stegnute su trakom od tkanine ili vrlo širokom vunenom trakom. Ove haljine veoma su naborane, a na donjem kraju su obrubljene svilenim trakama. Preko haljina nose kratki komad odjeće od fine vune ili satena ili damasta s rukavima do laktova koje

²² Kale, 2009, 69-99.

²³ Hans Tietze, Titian: *Paintings and Drawings*, Phaidon Press, 1937., / Simončić, „Pitanje odjevnog identiteta Hrvata u ilustriranim knjigama odjevnog tematike s kraja 16. stoljeća“, 2018.

²⁴ Jelek, kratki haljetak, sprijeda otvoren i zaobljen koji su u 16. i 17. stoljeću nosile i pućanke i plemkinje.

¹⁹ Bajić, Žarko, 2007, 104.

²⁰ U knjizi su grafički prikazi dalmatinske i slavenske žene.

²¹ Šimunjak, Filip, *Opis ljudi i nošnji hrvatskog povijesnog prostora 1590. godine iz pera Cesarea Vecellija* (1521 – 1601), <https://hrcak.srce.hr/clanak/398669>.

Cesare Vecellio, *Dalmatina, O'Schiavona*, 1590. godine

nazivaju „Ghellero“, a koji je otvoren i širok i zbog kojega izgledaju vrlo graciozno. Vrat ukrašavaju bisernim ili zlatnim lančićima. Nose crvene čarape i niske bijele natikače (tal. *Pianelle*). Ove žene iznimno su pobožne.“

„Muškarci se odijevaju u obojene tkanine, a crna boja pojavljuje se samo u odjeći žalosti za mrtvima. Glavu prekrivaju malim vunanim (filcanim) kapama, crvene ili neke druge

Cesare Vecellio, *Degli habiti antichi et moderni di diversi parti del mondo*, Venezia, 1590. godine

boje, s podignutim obodom na stražnjoj strani. Plemići, nose baršun, damast, grimiz i druge fine tkanine raznih boja. Nose dvije halje – malu gornju halju s rukavima i jednu sličnu ispod. Nose zelene ili crvene hlače, ali vezane ispod koljena. Svi su naoružani sabljom turskog stila, a mnogi nose i željezno žezlo (buzdovan). Cipele, izrađene od vune (filca), izvana obložene kožom, prilično su visoke i omotane

*oko stopala sve do iznad zglobova. Ovi Slaveni privrženi su katolici, ratnici i vrijedni radnici.*²⁵

I u samoj Hrvatskoj su rijetko očuvani primjerci odjeće i tkanina iz ovog razdoblja. Senzacionalno je bilo otkriće nalaza u teretu trgovačkog broda iz 16. stoljeća koji se potopio kod otočića Gnalić nedaleko Biograda na Moru u čijem su se inventaru, uz ostale predmete namijenjene trgovini, nalazili i skupocjeni tekstilni predmeti: svileni damast, nekoliko platnenih košulja i crnih kapa koje odgovaraju muškoj modi s kraja 16. i početka 17. stoljeća. O njihovoj tadašnjoj vrijednosti govori nam pohrana tekstila u okovanoj drvenoj škrinji, zapečaćenoj plombama i sa žigovima proizvođača.²⁶

Povjesničari su sigurni za porijeklo tereta kao i za mogućeg naručitelja koji se krije na samom vrhu Osmanskog Carstva.

Stoga, “naše” haljine tog vremena možemo samo zamisliti. Na njihov mogući izgled može nas uputiti i prikaz mlade plemkinje Katarine Žuvetić, na nadgrobnoj ploči iz 1527. godine u samostanu sv. Ante na Poljudu.²⁷ Naime, prikazan je ženski lik odjeven u haljinu visokog struka čvrsto stegnutu iznad prsa koja je gusto nabrana od vrha do dna dok njeni nabori ravno padaju.²⁸ Savjetujući se s kolegicom etnologinjom Sanjom Ivančić navodim da bi to mogla biti haljina koja slijedi „poramenični tip” suknji mediteranskog kruga s odvojivim rukavima i košuljom te tkanim ili od baršuna načinjenim pojasom. To je najvjerojatnije *vestura*, nazivom poznata haljina koja je bila glavni odjevni predmet i pućanke i plemkinje. Haljina nije rezana u struku nego su se vezivanjem u struku stvarali nabori. Znači, karakteristična europska srednjovjekovna haljina kakve su u to doba nosile i Hrvatice.

Možemo reći da su sličan izgled haljine u vidu plisirane suknje s naramenicama prihvale i građanke i pućanke u stoljećima koja slijede. I naziv *pandil*, *pandial* koji je ostao sve do današnjih dana upućuje nas na, već spomenutu suknju porameničnog tipa. Tome svjedoče prikazi u starim grafičkim mapama i, do današnjeg doba

sačuvane suknje svečane narodne nošnje iz pojedinih dijelova Dalmacije.²⁹ U Etnografskom muzeju u Splitu sačuvan je jedinstven primjerak iz Kaštela, plisirana suknja ukrašena panom, čojom i galunom, a koja se u izvorima navodi kao svečani odjevni predmet kaštelanske nošnje.³⁰ Takav tip suknje, nošen stoljećima s vremenom je izgubio naramenice. Danas je prepoznajemo kao sitno nafaldanu široku suknju sa *soćima*, porubljenu crvenim ili zelenim trakama izrađenim od finog pana ili čoje ali nalazimo je u sačuvanom kompletu koji se sastoji od dijelova starijeg i novijeg tipa ženskog odijela.

Upravo zbog navedene suknje etnologinja Aida Koluđrović u svojoj knjizi „*Nekoliko isprava o Mirazu iz Kaštel Gomilice*” 1953. godine kaštelansku nošnju smatra „fnijom” od splitske. Još ranije, pruska barunica Ida von Reinsberg Düringsfeld koja je 1852. godine doputovala u Dalmaciju u svojim bilješkama navodi da Kaštelanke imaju puno ljepše nošnje od Trogirki.³¹ Don Frane Ivasović u svojim opisima početkom 20. stoljeća navodi kako su gore navedenu odjeću nosile samo imućnije žene a čiji krajnji izgled je ovisio o kupovnoj moći i o ukusu pojedinca. Iz prijevoda sačuvanih i objavljenih dota i oporuka svakako zaključujemo da je odjeća bila živopisna i skladna. Rukotvorine modre, crvene, zelene, žute, crne boje u kombinaciji su sa svilenim tkaninama različitih boja te tkanine šivane uporabom baršuna, ripsa, damasta, pamuka i lana.

²⁵ <https://hrcak.srce.hr/clanak/398669>.

²⁶ Katalog izložbe, „Gnalić – blago potonulog broda iz 16. stoljeća”, Zagreb, 2013.

²⁷ Staničić, Vesna, 2011, 76.

²⁸ Božić-Bužančić, 1966, 168.

²⁹ Ivančić, Sanja, 1996, 110.

³⁰ Acalija, Ivančić, 2015, 175.

³¹ Duringsfeld, 1857, 88.

Poramenična plisirana suknja *pandil*,
iz obitelji Perišić iz Kaštel Štafilića,
vl. Etnografski muzej Split

Na području današnjih Kaštela u 17. stoljeću zabilježeni su brojni osmanlijski napadi, tako da je kaštelansko plemstvo u naseljima živjelo tek povremeno. S obzirom na povijesna događanja, život su provodili u susjednim gradovima Splitu i Trogiru. Ti gradovi čitavo vrijeme mletačke vlasti nisu bili značajni kao Zadar i Hvar koji su odskakali imajući političku i pomorsku prevlast. Upravo iz tog razloga nedostaju nam značajne akvizicije, portreti splitskog komunalnog i mletačkog plemstva kao i građanstva³². Tako o njihovu životu iščitavamo iz drugih izvora a budući da se živjelo skromno pretpostavljamo da se tako i odijevalo, provincijski i skromno. Haljine koje su nosile dalmatinske, a tako i kaštelanske plemkinje, izrađivane su po narudžbi, stilski su slične s često prisutnim lokalnim izričajem. Odjeća iz 16. i 17. stoljeća u Kaštelima nije sačuvana. Samo ponegdje možemo naići na ostatke crkvenog tekstila. Primjerci iz tog razdoblja najčešće su spaljivani tako da su sačuvani samo pojedini fragmenti koji su korišteni za krpljenje poderanog i istrošenog.³³ Ali, iz izvora doznajemo da su se haljine nošene u kaštelima razlikovale i vrstom i kvalitetom tkanina. Za šivanje haljina splitskih i trogirskih plemkinja korišteni su različiti materijali poput fine nizozemske raše, padovanske čoje, damasta, tafta, škrleta, različitih flandrijskih sukana, svile, brokata, atlasa, baršuna i finog pamuka. Ukrašavane su vezovima, čipkama i ukrasima od zlata i srebra. Različitost haljina u plemkinja, osobito onih nošenih izvan gradova, osim u materijalu, iskazivana je i u bojama koje su umjerenije, znatno bljeđe i nježnije, tako da su i haljine ženstvenije. U modi su bile: svijetloplava, svijetlozelena, boja breskve i sličnih tonova. Tkanina i način izrade skromniji su iako postoje tragovi da su korištene i skupocjene tkanine koje su nabavljali iz Firence, Siene, Luce i drugih talijanskih središta poznatih po proizvodnji svile, baršuna, damasta, brokata. Tkanine su se kupovale u splitskih trgovaca koji su svoje proizvode; ulje, vino, smokve, soljenu ribu, vunu, kožu i sir prodavali u Italiji, a u Split donosili tekstilnu robu za židovske trgovce.

Trgovina tekstilnim i drugim proizvodima omogućena je nakon 1420. godine dolaskom Mlečana u srednjodalmatinske gradove kad je procvatila trgovina između Isto-

ka i Zapada, unutarnjeg dijela negdašnjeg Ilirika i Mletaka. Trgovina se preko splitske luke pojačano odvijala nakon što je otvoren lazaret 1592. godine. Splitska luka postala je tada glavna izvozna luka kojom su se razmjenjivala dobra između Osmanskog Carstva i Mletaka.³⁴ Ancona i Senigallija bile su najvažniji baze za splitsku trgovinu. Splitski trgovci nabavljali su krzno u Ugarskoj, a kožu u Španjolskoj. U 17. stoljeću u Splitu židovski su trgovci prodavali i gotovu odjeću.³⁵

U knjizi s grafičkim prikazima Roberta Adama „Dioklecijanova palača“ iz 1769. godine prikazuje se odijevanje tadašnjeg građanstva koje je odgovaralo venecijanskom stilu.³⁶

U velikoj modi tijekom 17. i u 18. stoljeću, kao proizvod umjetničkog obrta visoke vrijednosti bila je čipka. Njome je podjednako ukrašavana i ženska i muška odjeća. Prihvaćena je i u hrvatskim primorskim krajevima pa tako i u Kaštelima. U Dalmaciji je funkcionirala tzv. mletačka čipkarska škola. Redovnice i trećeretkinje čipke su izrađivale po crtanim predlošcima, kao i plemkinje koje su se čipkarstvu učile u benediktinskim samostanima. Radile su je i žene iz puka, prvenstveno za prodaju. *Mletačka čipka* prodavala se u svim većim europskim središtima.³⁷ Često se uz mletačku, spominje i uporaba flandrijske čipke, koja je sačuvana samo ponegdje i to u fragmentima. Cvito Fisković naišao je na podatak da se u našim krajevima čipka izrađivala još u renesansnom razdoblju u koje smješta i dugo rađenu čipku „na batiće“ i „na iglu“ s Hvara, Dubrovnika, Zadra, također i iz Trogira, a pritom misli na misnu košulju s našivenom čipkom, čuvanoj u samostanu svetog Ante na Čiovu, koja je nažalost stradala u požaru.³⁸

U cijeloj Dalmaciji se i u 18. stoljeću živjelo skromno, da ne kažemo bijedno. Naši primorski gradovi bili su izloženi mletačkoj vladavini nametnutoj davne 1420. godine u kojima je očito da je Venecija svoje gospodarstvo temeljila na trgovini. Naše luke i gradovi bili su od posebne važnosti jer su se tu susretali raznoliki svjetovi, Istok i Zapad, trgovalo se i mijenjala razna roba sve do

³² Tomić, 2002, 87.

³³ Demori, Staničić, 2005, 23.

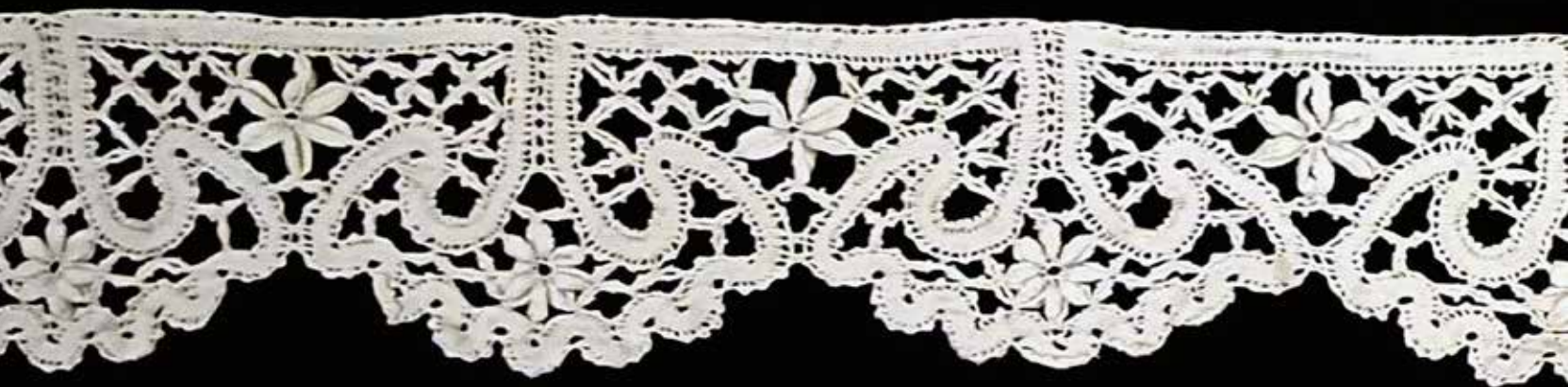
³⁴ Bajić, Nataša, 2004, 15-30.

³⁵ Bajić, Nataša, 2005, 96.

³⁶ Duplančić, 2005.

³⁷ Bezić – Božanić, 2007, 241 – 249.

³⁸ Bezić, Božanić, 2007, 199.

Napoleonove okupacije Venecije 1797. godine. Francuska okupacija trajala je kratko, zamijenila ih je habsburška, prva austrijska, ali je i dalje bio prepoznatljiv utjecaj Venecije u odijevanju plemstva i bogatijeg građanstva, iako je i francuski utjecaj na modu ojačao. Novi francuski modeli stizali su u Italiju početkom proljeća.³⁹ U to doba ni u Francuskoj nije bilo modnih časopisa. Odjeću su reklamirali pomoću modnih lutka izrađenih od voska, vunениh niti i ljepila koje su od 1642. godine nadalje bile poznate kao *Pandora*.⁴⁰

Intenzivna trgovina omogućila je domaćem plemstvu da i dalje žive u trendu s razvijenim dijelovima Europe. Trgovina tekstilnim tkaninama s istoka i zapada i dalje se odvijala preko dviju velikih luka. Stanovnici splitskih kaštela trguju preko splitske, a trogirskih preko trogirske luke. U Splitu bilježimo postojanje i bratovština (postolara, papučara, krojača) koje su osim narodne odjeće šivali i onu zvanu "*alla italiana*".⁴¹ Imućni stanovnici svoje su kuće i palače opremali skupocjenim namještajem i potreštinama. Sa istoka je karavanama pristizala koža, prekrivači, tkanine od devine i kozje dlake, krzno, vuna, a iz Mletaka galijama i jedrenjacima dopremana svila, baršun, brokat, haljine, platno za posteljinu.⁴² Iz Dalmacije su se u oba smjera izvozile *raša* i koža,⁴³ vuneno predivo, runo, vuna, svila.⁴⁴ Turski pisac Evlija Čelebi piše o velikim trgovačkim skladištima na splitskoj obali koja su bila dupkom puna „*vune, čobe, atlasa, raznih svi-*

la, donova...“.⁴⁵ Naspram uvozu lijepih tkanina, iste je trebalo i ukrasiti. Zoraida Demori Staničić navodi da je vezilačka aktivnost u Dalmaciji bila aktivna diljem cijele dalmatinske obale. Predlošci za vez, metalne⁴⁶ i svilene niti kupovali su se u specijalnim trgovinama zvanim *marzerije*. Vez je korišten pri ukrašavanju dekorativnih tkanina sve do ukrašavanja jednostavnih ili luksuznih gotovih odjevnih predmeta. Tijekom 17. i 18. stoljeća vez preuzimaju samostanske zajednice.

Kaštelanski pučani sami su proizvodili odjeću i trgovali tekstilnim proizvodima unatoč zabranama. Nakon Kandijskoga rata (1645–1669) i oslobođenja Klisa 1648. godine, stazama preko Kozjaka prenosili su i prodavali robu po zagorskim selima,⁴⁷ a preko kliških vrata razmjenjivali su je s onom koja je stizala karavanskim putovima. Kao sirovinu koristili su vunu i kostrijet, lan, konoplju i brnistru. Sve su sami bojali i pronalazili sirovinu za izradu boje u prirodi. Tako su npr. za dobivanje crne boje koristili tršlju, za žutu koru divlje jabuke ili šipka, za zelenu mlado dudovo lišće, smeđu su dobivali od lišća jasena ili oraha, crvenu od broća i brazilskog drveta, koji su kao i indigo za modru boju nabavljali od trgovaca. Gospodarski razvoj i proizvodnja raznih sirovina u Splitu i Trogiru krajem 18. i početkom 19. stoljeća utječe na osnivanje tzv. Agrarne akademije ili zemljoradničkog društva. Tu možemo istaknuti Radoša Antu Michielli Vitturija (1752–1820) koji je 1788. godine osnovao Poljodjelsko društvo *Societa Georgica* sa sjedištem u kaštelu Vitturi, u Lukšiću. Njihova osnovna zadaća bila je podučiti težake kvalitetnoj proizvodnji raznih sirovina. Seljaci

³⁹ Celio Cega, 2005, 117.

⁴⁰ Božić-Bužančić, 1979, 592.

⁴¹ Božić-Bužančić, 1982, 65.

⁴² Baras, 1996, 919.

⁴³ Omašić, 1986.

⁴⁴ Bajić, Nataša, 2004, 132.

⁴⁵ Isto, 1996, 920.

⁴⁶ Demori Staničić, Zoraida, 2008, 76.

⁴⁷ Kužić, 1996, 108–110.

su, nakon obuke, između ostalih proizvoda samostalno proizvodili sirovine za izradu tkanina, sijali su konoplju i pamuk kako bi dobili predivo za izradu odjeće. Htjeli su izbjeći uvoz „skupoga i lošeg platna“ tzv. *tella canavina*⁴⁸ kojeg su do tada upotrebljavali za izradu košulja. U 20. stoljeću u kaštelanskim kućama još se pronalazilo starih sukanaca, pokrivača od žute i crvene raše i raznih suknenih i fino predenih vunelih i lanenih predmeta jer, gotovo u svakoj kući prelo se i tkalo.⁴⁹ Djevojke su do udaje morale naučiti razne poslove, presti, tkati, šiti i izrađivati odjevne predmete svih vrsta, kao i kuhati i brinuti se o vrtu i domaćim životinjama.

U Dalmaciju su 1801. godine dopremljene padovanske ovce, merino ovce i ovce čija je vuna bila posebno fina i obilna. Kaštelani su je posebno cijenili, a sve kako bi od nje izradili finu žensku odjeću.⁵⁰ U cijeloj Dalmaciji pokušavalo se sa svilogojstvom još od kraja mletačke uprave pa nailazimo na podatak da se i u Kaštelima sadio bijeli dud, *murva*, zbog uzgoja svilene bube, ali je sve ostalo na pokušajima.⁵¹ Od kraja 17. stoljeća u sačuvanim i istraženim inventarima bogatijih kaštelanskih kuća, među tkaninama pronađeni su fini, svileni predmeti⁵² za koje nemamo podatke jesu li iz domaće proizvodnje ili pak uvoza.

U drugoj polovici 18. stoljeća članovi Akademije u Kaštelima podučavali su žitelje i vještini prikupljanja *mane*⁵³ koja je u Veneciji bila tražena vrsta robe jer su

Čipka, 16. stoljeće, vl. Branka Dujmov

se njome usajajivale tkanine,⁵⁴ bila je skupocjen proizvod. Nastojeći modernizirati Dalmaciju Ivan Luka Garanjin pisao je o dobivanju indiga⁵⁵ i o indigoferi koju je posijao u svome vrtu 1821. godine,⁵⁶ a služila je za dobivanje modre boje koju su inače uvozili iz Egipta. Za dobivanje osnovnih boja *tangari su* koristili domaće sirovine: broć, sać (brhovnik, silina), ruj *scodano*, biljke od kojih se dobije žutonarančasta boja. Ruj su prodavali trgovcima iz Ancone,⁵⁷ a sami su boju za tkaninu i ostale materijale potrebne za bojanje sukna i vune najčešće uvozili.

U Kaštel Starome postojalo je više *tangarija*. Na nacrtu iz godine 1704. tangarije su se nalazile na sjevernoj strani naselja. Spominju se u dokumentu iz 1646. godine kao „*Casa di Tentoria*“,⁵⁸ a i danas se u svakodnevnoj komunikaciji mještana u utvrđenom naselju *kaštela Cippico* – Kaštel Starome, predio uz zidine sa sjeverne strane naselja naziva *Put iza Tange*. Naziv je dobio po *tangariji* obitelji Terzija.⁵⁹ Tangariju je na tom mjestu oko 1733. imala i izvjesna Simoneta. Početkom 19. stoljeća u Kaštel Starom su Ivan Molin i Domenika, kći Ivana Leviša, držali tangariju. Antonija, kći Jerolima Michieli Vitturia, udala se za Petra Carminattija iz Kaštel Lukšića, vlasnika tangarije. Vlasnicima se 1817. godine u Lukšiću spominju braća Dominik i Ivan Carminatti koji su podrijetlom iz Bergama. Petar Carminatti bio je vlasnik i

⁴⁸ Acalija/ Ivančić, 2015, 38.

⁴⁹ Omašić, 1986, 267.

⁵⁰ Božić-Bužančić, 1994, 183.

⁵¹ Babić, 1984, 123.

⁵² Omašić, 1986, 268.

⁵³ Osušeni sok iz drva jasena.

⁵⁴ Bajić-Žarko, 1994, 178.

⁵⁵ *Indigo* se u našim krajevima nazivao *čivit*.

⁵⁶ Bajić-Žarko, 1994, 6.

⁵⁷ Božić-Bužančić, 1995, 170.

⁵⁸ Omašić, 2001, 235.

⁵⁹ Ivasović, 2001, 23.

Pred kaštelom Vitturu, 19. stoljeće

desetak godina kasnije. U Kaštel Starome 1827. godine otvara tangariju i osniva poduzeće za bojenje tkanina zajedno s Petrom Radunom iz Kaštel Staroga i dr. Karlom Lanzom.⁶⁰

Od 17. stoljeća pa nadalje u kaštelanskim naseljima postojale su i trgovine.⁶¹ Pripadnici novog plemstva, venecijanska trgovačka obitelj Garagnin, u 16. stoljeću doselila je iz Italije u Trogir i Split u kojima su otvarali trgovine tekstilom.⁶² Zahvaljujući trgovini u 18. stoljeću naglo se bogate i na svom imanju u Kaštel Starome grade gospodarsko-ladanjsku kuću i veliko dvorište s perivojem. Članovi ove obitelji tijekom godine boravili su u svojoj kući na imanju u Kaštelima gdje su sredinom 18. stoljeća otvorili trgovinu mješovite robe i prodavali fini engleski i francuski tekstil, obojenu tkaninu *arrattine* iz Engleske, tkaninu *spagnolletti*, krep *tamina* iz Engleske,⁶³ crnu na cvjetove, crnu *brussellini*, zelenu *sempitterna*, ručno bojeno platno iz Engleske, zelenu tkaninu *landlimes* iz Engleske. Na svojim posjedima u zaleđu Kozjaka otvorili su tangariju za bojenje skupocje-

nih tkanina. U sklopu kućnog inventara iz 1798. godine sačuvani su i inventari kaštelanske trgovine.

U inventaru trgovine iz 1748. godine stoji da se prodavao raznovrsni tekstil, različite tkanine, svila ali i različiti odjevni predmeti, kostimi, kape, vunene bičve – čarape (*morlache, seljačke*), papuče, rupci (*spalatini, splitski*). U trogirskoj trgovini prodavali su fine čipke te ukrasne vrpce u raznim bojama: napuljske: „crne vrpce, fine, šarene, u bijeloj izvedbi, s naslikanim jedrima, njemačke, ispletene, platnene, vrpce uske, osrednje, široke, bolonjske, riječke, za dokoljenice, radne, za svečane prigode, široke, široke u svežnju; čipke iz Chioggie i čipke iz Kaštela.“⁶⁴ Iz navedenog možemo utvrditi da su i Kaštelanke izrađivale finu čipku. Od 1747.-1752. u Kaštel Starom trgovali su Miho Vuletin i Ivan Malvazija i u suradnji s Garanjinom prodavali tekstilnu robu.⁶⁵ Gotovim odjevnim predmetima trgovao je Augustin Matijaca.⁶⁶ Split je i tada bio pun trgovina u kojem se splitski plemići još od kasnog srednjeg vijeka bave trgovinom. Izvori navode trgovce Josefa i Isaka Pensoa koji su sredinom 18. stoljeća plemićima prodavali konfekcijsku robu.⁶⁷ Splitske trgovine nudile su i narodnu odjeću i tkanine, a trogirski trgovina na gradskom trgu nudila je lijepe odjevne predmete.

Iz bogatijih težačkih obitelji u 19. stoljeću formirao se novi društveni sloj koji je naglo gospodarski ojačao. Uz plemićke obitelji: Cippico, Cega, Grisogono, Fanfogna, Vitturi, tu su i one veletrgovačke Šimetin, Katalinić, Šimeta, Perišić, Radunić, Mlikotin, Katinac, Stude, Ivanac, Zaneta ... I kulturna razina težaka uzdignuta je pa su ugledniji od njih bili i pismeni. Djevojke i mladići iz tih obitelji međusobno se žene, a osiromašeni plemići često se žene bogatim pučankama. Njihova se odjeća stoga mijenja i oponaša modu građanskog društva što je posljedica utjecaja različitih europskih povijesnih kulturnih stilova. U to doba „pomodno“ osiromašeno plemstvo, pučani i imućnije građanstvo, uz praćenje mode zapad-

⁶⁰ Acalija, 2015, 58.

⁶¹ Babić, 1983, 168.

⁶² Celio-Cega, 2005, 125-132.

⁶³ Bajić-Žarko, 1994, 183.

⁶⁴ *Cordele napoletane: „cordelle nere, fine, colorate, imbianchiade, mezzanelle, tedesche, tramadelle, linoviol, comesso strette, mezzane, larghe, bolognese, fiumane, manighetti fine, a opera, da cregatto, dalla vedova, a mazzette large“; merli da Chioggia i merli da Castella.*“

⁶⁵ Omašić, 1986, 353.

⁶⁶ Matijaca, 1985, 217-218.

⁶⁷ Žarko Bajić, 2004, 176.

Obitelj Katalinić, 19. stoljeće

nog svijeta, odijevali su i odjeću čije je porijeklo s Istoka. Čak i francuski dvor, osim svoje elegantne odjeće prihvaća modu *alla turca*. Taj je stil do naših krajeva stigao zahvaljujući trgovcima iako su se slični odjevni predmeti šivali u Splitu i Trogiru, a materijal se uvezio. Često zapisan naziv za tkaninu *panno di londra* odgovara materijalu punijeg vunenog sukna koji je korišten za izradu finih odjevnih predmeta na području cijele Hrvatske, među kojima su najpoznatije *dolama*⁶⁸ i *ječerma*⁶⁹...

Sačuvani primjerci odjeće i dokumentarne fotografije nastale od sredine 19. stoljeća do dvadesetih godina 20. stoljeća svjedoče o prožimanju građanskog stila s tradicijskim.⁷⁰ Tu je očita potreba gospodara da se izdignu pred pučanima, ali i nastojanje pučana da se načinom odijevanja približe znatno imućnijem gospodaru.

⁶⁸ Dolama tur. muška kabanica od ljubičaste, zelene ili crvene čoh, ukrašena optokom i aplikacijama. Seže do koljena i veže se pojasom. Rukavi su najčešće razrezani i vise. U Hrvatskoj je dio svečane ženske i muške pučke nošnje ali i vojničke i plemićke odore.

⁶⁹ Ječerma tur. - Prsluk različite duljine od sukna, skrlata, baršuna ili pamuka, često ukrašen svilenim gajtanima ili srebrnom žicom. Dio je hrvatskih ženskih i muških narodnih nošnji u dalmatinskom zaleđu.

⁷⁰ Acalija – Ivančić, 2015.

Izvori za reinterpretaciju odjevnih predmeta

Kako se odijevalo kaštelansko (splitsko i trogirsko) plemstvo u 16., 17. i 18. stoljeću možemo samo pretpostaviti i donekle dočarati koristeći izvore poput arhivskog gradiva, književnih opisa, popisa dote, oporuka, inventara i sačuvanih umjetničkih djela na kojima su opisani ili prikazani dijelovi odjeće i obuće. Ti izvori poslužili su nam da predložimo Neli Burić Martinčić modele prema kojima će izraditi i uz našu pomoć rekonstruirati, a u nekim dijelovima napraviti reinterpretaciju kostima. Otežavana okolnost svakako jest činjenica da u našim muzejskim zbirkama gotovo i nije sačuvano ništa od originala iz tog vremena što bi bilo moguće proučavati i prezentirati. Naime, zadugo je u svijesti ljudi

prevladavalo mišljenje da se odjevno ruho nije smatralo vrijednim muzejskim predmetom. Upravo zbog toga što ne postoje materijalni dokazi teško je sa sigurnošću opisati i rekonstruirati odjevne predmete. Veliki europski muzeji najčešće su formirani na temeljima već ranije nastalih zbirki raznih privatnih kolekcija. Među muzejima koji baštine vrlo bogate zbirke odjeće s oduševljenjem (a koji sam osobno posjetila) navodim Victoria & Albert Museum u Londonu dok me virtualno impresionirao Museo del Traje u Madridu među čijim eksponatima pronalazim sličnosti s odjećom iz naših sredina. Najstarija odjevni predmet, suknja i haljetak iz prvog desetljeća 18. stoljeća čuvaju se u Muzeju za umjetnost i obrt

Muzej kostima u Madridu

J, Peacock, Povijest odijevanja na Zapadu, 2007. godine

u okviru najstarije zbirke tekstila u Hrvatskoj. I Muzej grada Splita posjeduje svečano odijelo Ivana Luke Garagnina s kraja 18. stoljeća a može se pohvaliti da je od obitelji Kasandrić s Hvara otkupio ženski haljetak od svilenog damasta iz prve polovice 18. stoljeća.

Sačuvani inventari kaštelanskih kuća i palača 16. stoljeća i popisi odjeće koju je nosilo dalmatinsko plemstvo nisu u cijelosti proučeni ni objavljeni iako su odjevni predmeti neizostavan dio tih inventara u kojima dominira ženska odjeća.

Zahvaljujući dr. sc. Fani Celio Cega i njejoj objavi možemo usporediti dva pisana Inventara kaštela Vitturi iz 1621. i 1701. godine iz kojih doznajemo kako su se zvali pojedini dijelovi, ali i da je popisana odjeća iznošena i većinom poderana pa zaključujemo da su stanovnice kaštela Vitturi u 17. i 18. stoljeću nosile gotovo iste komade odjeće.⁷¹

U inventaru kaštela Vitturi s početka 17. stoljeća i onog iz 1701. godine koji se nalaze u Državnom arhivu u Splitu među ženskom odjećom navode se: *bokasin*, *zippon*, *gregeta*, *camise*, *busto*, *dolamin*, *manto*, *vestura*, *pellizzon* i sl. košulje od pamučnog i lanenog platna „camise di tella“, „camise di bombaso“, posebni rukavi od damasta „damasco“ i ranjskog platna „renso“. *Jelesi* „gelecco“ za djecu i odrasle što predstavlja kratki haljetak, sprijeda otvoren i zaobljen kojeg su najvjerojatnije nosili i muš-

karci. Nosio se čitavo 16. i 17. stoljeće kao najraskošniji dio odjeće šivan od najfinijih vunениh tkanina, svile, baršuna i damasta, ukrašen čipkom, raznobojnim svilenim vrpčama, vezom i zlatovezom. Često su na njemu i zlatna ili srebrna dugmad.

Zavirili smo u Talijansko-hrvatski rječnik i pokušali obrazložiti značenja ostalih tekstilnih predmeta.

Bokasin, tal., fig. – vrsta platnene pregače otraga nešto duže kako bi se mogla prebaciti preko glave. Taj predmet se ranije zvao *tonda* i nosile su ga i pučanke.

Zippon, tal. iskr., žarg., *zippon* crni – dio ženske odjeće s rukavima ili bez njih koja pokriva gornji dio tijela i dopire skoro do koljena. U Inventaru se nalazi od atlasa „raso“, fine svile „ormesin“ i finog francuskog ranjskog platna „renso“.

Gregeta, tal., iskr., žarg. – crna i roza gornja odjeća, vrsta ogrtača.

Camise, tal., iskr., *camisaccio* – mornarska bluza, mornarska košulja.

Busto, tal., m, steznik, zeleni i crveni prsluk od finijih materijala, ukrašen čipkom i obrubima.

Dolamin, tur., iskr., – vrsta ogrtača, seže do koljena, dugih ili kratkih rukava od pliša zelene boje.

Manto, tal. m plašt, *mantua*, iskr. od *mantiglia* – ženski šal ili ogrtač, ovdje: široka haljina sa širokim naborom na poleđini, nosila se iznad uskog steznika.

Vestura, od *veste*, tal., f haljina, odjeća, odijelo – ženska oprava s pričvršćenim rukavima koji su se mogli skidati. Zimi je bila od „raše“ ili od domaćeg debelog sukna fine izrade – pana, u crvenoj, žutoj, zelenoj, narančastoj, ljubičastoj i sivoj boji.⁷² Ljeti od „sarze“⁷³, domaćeg vunenog platna u crvenoj, narančastoj, ljubičastoj, sivoj i zelenoj boji. U popisu Inventara kaštela Vitturi vesture su od ljubičastog atlasa, tankog crvenog lanenog platna, „saggie“ crvene, sive i žute boje, čohu „panno“ ljubičaste i zelene boje i od bijelog damasta.⁷⁴ Spominju se redovito sa zlatnom dugmadi i postavljene lisičjim krznom a jedini ukras bili su, u bojama ili svjetlucavi porubi vezeni u trakama. Bila je najskuplji odjevni predmet. Slični primjerci vestura u 16. i 17. stoljeću nošeni su svugdje

⁷² Božić-Bužančić, 1966, 169.

⁷³ Sarza je vrsta tanke vunene tkanine.

⁷⁴ Cicarelli Ksenija, 1962, 174.

⁷¹ Celio Cega, 2006, 237-243.

u Dalmaciji, ona je bila glavni gornji odjevni predmet Dalmatinske žene, pućanke i plemkinje.

Bavaro, veliki ovratnici od običnog ili finog ranjskog platna i jedan izvezen zlatnim nitima.

Pellizzon, od *pelliccia*, tal. f – krzno, krzneni kaput, bunda, janjeće krzno.

Facciol, marama od pamučnog i lanenog platna.

Berette, muške kape.

Passamani, pojasevi protkani zlatnim nitima.

Rukavice, rupčići, pamučne čarape, bijele i crne cipele, komadi za šivanje od svile i lana.⁷⁵

Prema tim popisima možemo zaključiti da su naše plemkinje u 17. stoljeću nosile raznoliku odjeću, fine haljine ukrašene zlatovezom i čipkom, ali i dijelove turske odjeće npr. zlatom izvezene jeleke izrađene od svile protkane zlatom, ili od damaska i atlasa koji su ukrašeni zanimljivim ukrasima ili protkani srebrenim ili zlatnim nitima.

Tu su i karakteristični djelovi ženske odjeće 16. i 17. stoljeća, odvojivi rukavi raznih krojeva koji su se na ramenu spajali na razne načine kao i jedan odjevni predmet većih dimenzija koji su u Europi nosile plemkinje i bogate građanke u 16. i 17. stoljeću. Bio je u formi šala, marame ili pak ogrtača, nošen, odnosno prebačen preko glave i sezao do struka. Izrađivan je od svile i čipke, a ukrašavan zlatovezom.⁷⁶ Interesantan je i *bauro*, uškrobljeni ovratnik koji se u Splitu upotrebljava cijelo 17. stoljeće, a uočavamo ga i na naslikanom ženskom liku obitelji Vitturi na Oltarnoj pali sv. Roka iz Kaštel Lukšića.

Kroz cijelo 18. stoljeće sva roba koja je stizala iz Venecije bila je pod utjecajem luksuzne pariške, nosile su ju i plemkinje i građanke koje su obližnja lučka središta povezivala sa svijetom. Stalna komunikacija među njima isprepletala je razne kombinacije i stvarala novi modni stil. Odjeća je vrlo slikovita, različitih boja i materijala i vremenski vrlo neujednačena. Tako, do današnjih dana sačuvani odijevni primjerci govore nam da su bogatije pućanke bile odjevene skromnije od plemkinja čiji su

Šime Michielli Vitturi (detalj sa slike Sv. Roka), Župna crkva Kaštel Lukšić, 18. stoljeće

primjerci odjeće bili isti ili sličnih, svakako istih naziva s razlikom u količini i raskoši. I dalje je glavni ženski odjevni predmet bio *abito*, šivan od svile ili brokata, iz jednog (kao haljina) ili dva dijela, odnosno s pripadajućom *cotolom* (suknjom) izgledom, neznatno podignuta struka, s mekanim naborima. I suknja i korzet naglašavali su struk i ženu pretvarali u tanku siluetu tako da je do izražaja dolazilo njezino elegantno držanje. Rukavi su bili bujni, vremenom su skraćivani često sve do naramenica. Nezaobilazni modni detalji su lepeze, krznene mufovi, maramice, rukavice i torbice.

Muškarci su čitavo 18. stoljeće nosili komplete koji su bili moderni u Francuskoj između 1670. i 1715. godine. Ti kompleti sastojali su se od *velade* (sakoa), *kamižole* (prsluka) i *calzona* (dugih hlača) ili pak *bragha* (do koljena skraćениh hlača od pamuka, lana ili konoplje) sa svilenim ili pamučnim bičvama, čarapama. Košulje su imale visoki naborani ovratnik i oko vrata vezan mali svileni ili fini vuneni rubac. Preko sakoa navlačili su i *tabaro* poduži (haljetak, ogrtač). Na slici Sv. Roka iz 18. stoljeća koja se nalazi u Župnoj crkvi u Kaštel Lukšiću a koja se spominje u biskupskoj vizitaciji 1760. godine, u donjem desnom kutu prikazan je donator slike Šime Michielli Vitturi, odjeven u odjeću koja je pripadala lukšićkom plemstvu.

⁷⁵ Celio Cega, "Inventar dvorca Vitturi početkom 18. stoljeća", u: *Kultura ladanja, Zbornik radova sa znanstvenih skupova „Dani Cvita Fiskovića“ održanih 2001. i 2002. godine*, 223-228.

⁷⁶ Božić-Bužančić, 1966, 168.

U škrinji i pred ogledalom (o izložbi)

Potaknuti željom i voljom Nele Burić Martinčić u nakani izrade i stilizacije ženskog i muškog plemićkog odijela i muzejskom potrebom oživljavanja povijesno-kostimiranog ambijenta, uz financijsku potporu Turističke zajednice Grada Kaštela, ostvarili smo zamisao.

Pokušali smo reinterpretirati Neline spoznaje, povezati ih i staviti u kontekst kaštelanskih okolnosti, te ih izložiti u okviru muzejske izložbe, složenog obavijesnog sustava pomoću kojeg smo nastojali unijeti naša viđenja problematike odijevanja uz prikaz izložaka i izvornih predmeta kojim smo recipijentima prenijeli svoju poruku.⁷⁷ Dugogodišnjim iskustvom uvjerali smo se da muzejski predmeti ne funkcioniraju sami. Uz pomoć odgovarajućih muzeografskih pomagala, ovu smo izložbu učinili učinkovitom. Izložili smo više različitih sakralnih i profanih muzejskih predmeta. Stvorili smo metodološke pretpostavke prikladnog načina prijenosa poruka, a da izložba bude i obrazovna, i estetski osmišljena.

Kako i sam naslov izložbe sugerira „U škrinji i pred ogledalom“, kao osnovu izložili smo nevjestinsku škrinju.

Škrinja; Kaštela; obitelj Grisogono; kraj 18. stoljeća

Škrinja⁷⁸ iz 18. stoljeća kao simbol i obvezan dio djevojačkog miraza u kojoj mladenka donosi ruho, nakit i novac u novi dom. Škrinje su se koristile podjednako u plemićkim kućama, u kućama bogatijih građana, ali i u onih siromašnih. Razlikovale su se veličinom, materijalom izrade i izgledom. Naša škrinja je jadranskog tipa s ravnim poklopcem, niskih je nogu u obliku stiliziranih lavljih šapa. Rezbareni i slikani motivi su ptice, čem-

presi i stilizirane vaze s cvijećem i lišćem. U središnjem udubljenju nalazi se ogledalo, *zrcalo* pa ovakva škrinja predstavlja raskošan i slikovit primjerak jadranske škrinje. Njezin važniji atribut je ogledalce kao pojam ženske ljepote kako i naglašava Branka Vojnović-Traživuk kad svoju knjigu o škrinjama naziva 'Lijepe i bogate'.⁷⁹

Škrinje su se pokrivala pokrivačima a djevojke koje su ih koristile svoju su odjeću brižno u njima čuvale, redovito je održavale i pazile na čistoću.

Uz škrinju (u okviru Stalnog postava i uklopljenu u temu izložbe) izložili smo dva osnovna modela ženskoga tradicijskog ruha imućnijeg puka (stariji i mlađi) čiji primjerci imaju istu zajedničku osnovu: *pandil*, sitno plisiranu modru ili crnu suknju, te *alju* ili *figeru* - tijesni strukirani haljetak uskih rukava i naglašenih ramena.

Žensko tradicijsko ruho (stariji i mlađi tip)

Kaštelanska narodna nošnja, profinjena i jednostavna, onakva kakvu je želimo prezentirati tipski je zasigurno nastala na prijelazu iz gotike u renesansu iako najstariji sačuvani likovni prikaz bilježimo 1840. godine.⁸⁰ Slična je i odjeća na ženi prikazanoj u Schmidlovoj knjizi o Austriji iz 1842. godine⁸¹ iz vremena u kojem se izjednačuje bogatstvo pučana i plemića pa bogatiji pučani nose i suvremenu odjeću upotpunjenu elementima narodne odjeće osmanlijskog utjecaja. Pojedini elementi odjeće isprepliću se s onima iz Mletaka, Španjolske, Ugarske ali i Engleske.

Ove stare nošnje i njihovi dodaci, obuća, pokrivala za glavu i nakit, svjedoče o stoljetnoj prošlosti i nose mnoštvo informacija nabijenih simbolikom. Govore o povijesti naših predaka, ostaju u kolektivnom sjećanju

⁷⁷ Maroević, Ivo. Muzejska izložba – muzejski izazov. // Informatica Muzeologica oznaka 34, 3/4, (2003).

⁷⁸ škrinja f. – velika kutija koja se otvarala odozgo i u kojoj se držalo finije rublje; mlet. scrigno – „cassa fatta in varie forme, tutta ferrata, in cui si conservano danari ed altre cose preziose“ (DDV, 635)

⁷⁹ Vojnović-Traživuk, Branka, 2010., 29.

⁸⁰ Akvarel pohranjen u zbirci Hrvatskog povijesnog arhiva.

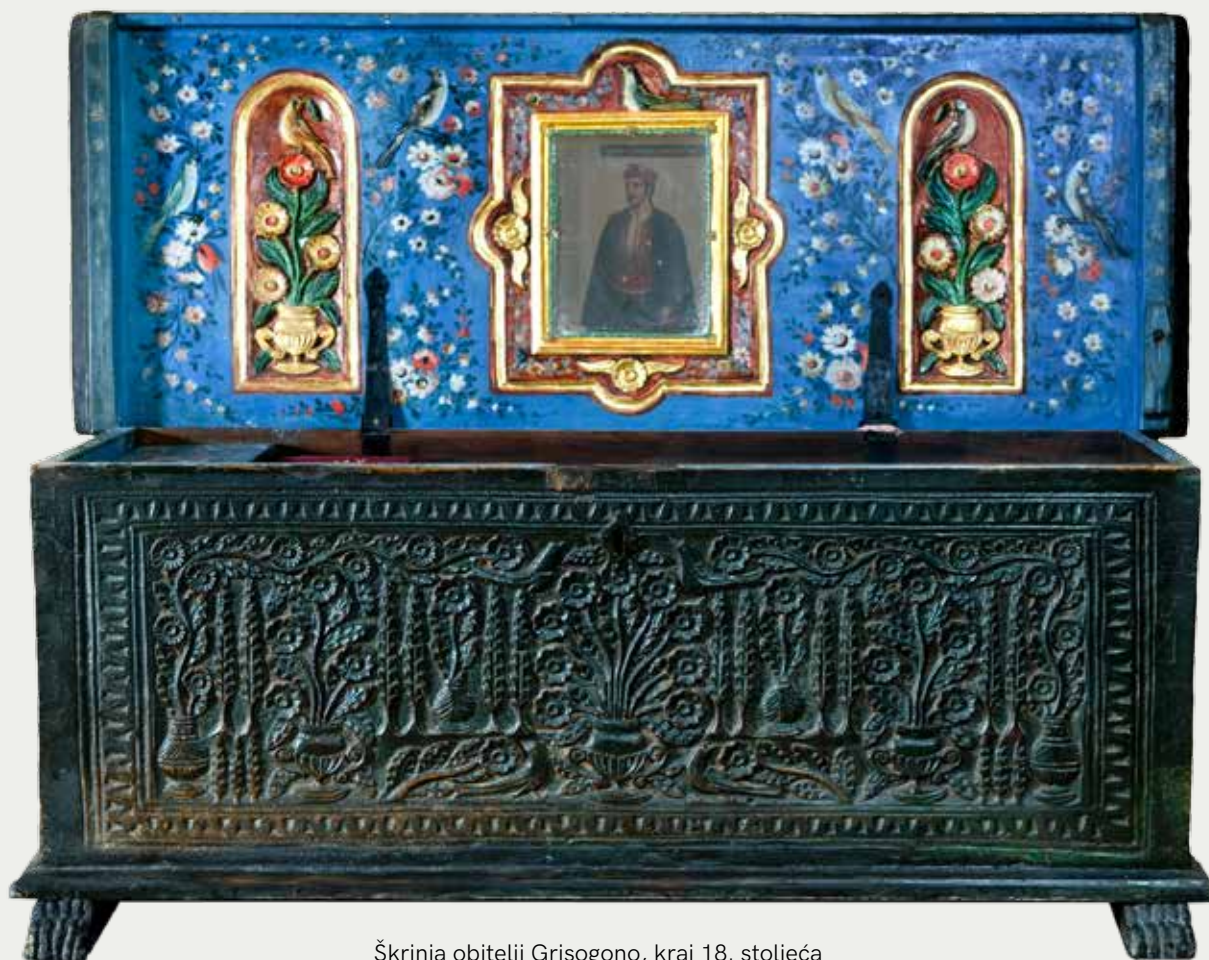
⁸¹ Duplančić, Arsen, 1999.

obogaćene kreativnosti, estetskim ukusom, strahovima i nadama protagonista. Žive su to nošnje, nastale unutar obitelji, anonimne, nastale kao miraz i predane u naslijeđe, koje se i danas nose na svečanim prigodama ili imaju mjesto u muzejskim zbirkama. Od davnina bile su i jesu izvor inspiracije piscima, pjesnicima, putnicima, umjetnicima, graverima i fotografima na njihovim turnejama po obali, a danas i modnim dizajnerima.

Stariji model ženskog odijela ima *korpet* prslučić od jarkocrvene *čoje* ili *skrleta* ukrašen srebrnim ili zlatnim pucetima kojeg su nosile samo imućnije djevojke i mlađe žene. Ovaj odjevni tip *alja kamižola* od *čoje*, *pana* u stara doba bila je zelene ili tamnije boje optočena zlatnom vrpcom (uz život pristala⁸²). Ovom tipu pripada i bijeli svileni rubac *polutina* bogato izvezen zlatom, te ukras za

glavu *blonda*, rubac stiliziranih baroknih ukrasa – koji se na kosu namješta tako da ne skriva pletenicu. Suknja starijeg tipa, *pandil* krojena je iz četiri, pet ili šest dijelova zvanih *pole* čije inačice su pri dnu imale i po nekoliko, pet do šest ukrasnih rubova *soća*. Pretpostavljamo da je taj ukras služio kako bi održavao težinu suknje ili pak za produžavanje i skraćivanje suknje koja se često nasljeđivala. Sve suknje na vrhu sa strane imale su otvor, stariji tip obvezno duboki *soć* i na dnu uski rub zvan *pedana*. Ispod suknje Kaštelanke su nosile šotane bijele ili otkane crveno modrim uzorkom. Gornji dio bivao je opšiven baršunom i zlatovezom, *pās* od zlatnog i srebrnog širita ili *galuna* zakopčan *rozetama* i s kitama. Suknje su crne, modre ili zelene boje s crvenim obrubom u dnu, kao i bijele sa zlatnom tkanicom oko pasa i prekoramenicama ukrašenim zlatnim i srebrenim vezivom i kitama. O desnom boku ovješeno bi bio svileni rubac (bojani ili bijeli vezeni). Čarape, *bječve* su žute ili zelene, a cipele *postole*

⁸² Priljubljenu uz struk.

Škrinja obitelji Grisogono, kraj 18. stoljeća

različitog tipa su *štifle*, *nestve*, *gondolete*, *skarpuncine*, *papuče* (niske) ili (visoke) *gete*.

Noviji tip ženskog odijela, za koji smo u jednom rukopisu s početka 20. stoljeća pronašli da u to vrijeme odgovara „modernom tuđinskom kroju“ sastoji se od *brnice* – crne nabrane suknje, na prsima *peturine* – plastrona od svilenog damasta broširanog velurom, *traverse* – svilene pregače, od kupovnog materijala i *fjoka* – velike vezanke, duge do dna suknje te *kurtina* – kratkog haljetka s rukavima. Traversa, peturin i fjok su u kompletu i pojavljuju se u preplitanju sa splitskom nošnjom i od tada pa sve do današnjih dana oznaka su „luksuza i raskoši“ a mi možemo reći da dolazi i do preplitanja nošnje i mode što se događa na različitim razinama.

Izloženo je i nešto nakita i pripadajućeg pribora. Djevojke i mlade žene kitile su se raznim nakitom, koraljnim, srebrenim i zlatnim izrađenim u tehnici filigrana. Nosile su *kordune*, *kanije*, *goljee*, *rećine*... U kosu su uplitale crvene ili modre vrpce – *cendal*⁸³:

*U tebe su kose,
kako no u vile,
u koje uplitaš,
cendal modre svile* (Ivan P. Carev).

Djevojke i žene ubadale su i posebnu vrstu igle za kosu – zlatne igle s tri, pet ili sedam spiralice koje završavaju cvjetićima i središnjom grančicom sa cvijetom ili ptičicom koja u kljunu nosi vjenčić – *trepetljika*, *tremanat*, *trepećalo*. Trepećalo je barokni nakit pristigao iz Italije u 16./17. stoljeću. Uz razno *prstenje* i naušnice *rećine* „*perossini*“, „*na kruške*“ česte su i *kanije* s *košaricom* i dugi zlatni lanci *korduni* s *medaljom* ili *križem* te još jedan karakterističan ukrasno-uporabni srebreni predmet koji je stajao ovješeno o lijevi bok zajedno s *očenašima* poznat kao *britva sa sindžirom*. I odjeća i nakit starijeg tipa ističu dekorativnost roccoco i baroknog stila druge polovice 18. stoljeća koji se sačuvao do današnjih dana.

Donje rublje – *bjankarija* izrađeno je od lana, pamuka i brnistre. Bilo je perivo, štitilo je tijelo jer se vanjska odjeća nije prala.

O rublju koje se u Kaštelima nosilo u „stara vremena“ svjedoče inventari plemićkih kaštela i popisi dota mladih djevojaka.

Najstariji likovni prikaz Kaštelanke, 1840. godina

⁸³ Cendal je vrsta ukrasne tkanine kojom se pokrivala glava a nalazi se kod plemkinja i bogatijih pučanki.

Antun Barač, Krajolik s narodnim kolom (detalj), 1840. godina

Plemkinje su pratile europsku modu pa su od 16. do 18. stoljeća nosile košulje ukrašene čipkom, steznike, vune i svilene čarape, a sve pod utjecajem Španjolske, Italije i Francuske. U 18. stoljeću pojavljuju se podsuknje a tek koncem 18. stoljeća bilježe se ženske gaće *mudante* koje su imale jednu zanimljivost - šav po sredini njihove stražnjice bio je *rasporen*, rašiven pa se one praktično nisu trebale ni skidati svakodnevno. Tek početkom 20. st. ovaj raspore se prošivanjem šavova zatvara u cjelinu.

Ženske su se *mudante*, jednako podsuknjama, vezale u struku, na bokovima vezicama, *kurdelama*. Preteča grudnjaka bili su korpetići, *buštine* koje su dužinom sezale do struka.

Na žensko rublje podsuknje, steznike, spavačice, ženske gaće - *mudante*, noćne kapice - *škufije* itd.

Kaštelanka je na golo tijelo navlačila dugu bijelu platnenu košulju koja se pod vratom zakopčavala končanim botunom. Preko košulje odijevala je prsluk, *korpet*. Od

Ženske cipele *postoli* od svile i veluda s kožnom potplatom i peticom, srmenim i metalnim ukrasima te crvenim vrpčama, 19. stoljeće, (EMS)

pojasa nadalje navlačila šotanu, ljetnu od bijeloga platna, zimska od vune) pri dnu opšivenu plavom ili crvenom vrpcom. Na noge je nazuvala čarape - bičve od domaćeg pamuka, koje su mogle biti i bojane - kolurane.

Prezentacija kompleta čuvanih u muzejskim zbirkama (EMS i MGK)

Muška tradicijska odjeća

Mušku odjeću nismo izložili upravo zbog toga što u zbirci ne posjedujemo originalni komplet. Na terenu nalazimo mali broj sačuvanih tekstilnih predmeta koji su pripadali muškarcima a razlog bi mogao biti to što su muškarci u takvim odijelima sahranjivani. U zbirci Etnografskog muzeja u Splitu čuva se muški komplet Pave Perišića iz Kaštel Štafilića datiran u sredinu 19. stoljeća i to je najstariji originalni komplet za koji znamo.

Karakter muškarca kao lovca, ratnika, gospodara kuće vjerno je opisan na likovnim prikazima Vicenza (Vincenta) Poireta ne grafikama iz 1843. godine i 1860. godine kao i starijih opisa don Frane Ivasovića iz prve polovice 20. stoljeća i Ide von Düringsfeld iz 1857. godine. Piretov muškarac naslikan je s leđa kako bi, kao atribut Kaštelanina bila istaknuta *dolama*, kao skupocjen reprezentativni predmet istaknutih, uglednih i imućnih ljudi. Zapažamo da je gotovo identična na prikazima sinjskog alkara ili pak nekih ženskih nošnji sjeverne i srednje Dalmacije. *Dolama* s *alamarima* navodi se i u oporuci Ivana Dobrića iz godine 1829. godine kao vrsta dugog haljetka, iskrojena od modroga *pana*, uskih je rukava i u gornjem dijelu uz tijelo pripijena. Od struka naniže širi se u nekoliko *pola* sastavljene tkanine. U toj oporuci navodi se i crvena *ječerma* (*krožet*, *prsluk*) od svile koju krasi po četiri srebrna dugmeta ili *alamari*.⁸⁴

Kaštelanin je odijevao košulju *košuju* bez ovratnika, *koleta*, od bijeloga domaćega lanenog platna, sprijeda do sredine prsiju otvorenu. Košulja je nabrana oko vrata i kopča se s dva končana ili filigranskim dugmeta *peružini*. Iznad košulje je prsluk, odnosno *krožet*, a iznad njega *ječerma* kopčana srebrnim ili zlatnim pucetima kao simbol moći i položaja muškarca. Siromašniji je vežu kurdilama te stegnu crveno-žutim pasom. Pas je svilen i zelene boje s modrikastim prutovima, pleten ili tkan, svileni je nabavljen u Bosni ili Levantu. Oko vrata je crna marama, *svileni rubac*, na glavi crvena kapa te *kaparan*, uska jakna koja visi o ramenu. Gaće su bile bez džepova, gore široke, a dolje uske. Bile su *na verzinu* u koju je uvučen ugačnik od spletenega sukna za vezivanje gaća. Gotovo sa sigurnosti tvrdimo da tom tipu pripadaju i uske hlače *benevreke*, *verdon* – crne ili modrikaste, sprijeda po-

Vincenzo Poiret, muškarac iz Kaštela 1843.

lukružno zarezane s prorezanim nogavicama spojenim posebnim sponama – *muškima*, *anžulama*, *zaponicama*, *kljuncima*⁸⁵ te stegnute kroz *verzinu ugačnikom*. Kaput je s kukuljicom i dugih rukava (koji se nisu oblačili) opšiven crvenom, modrom, žutom ili zelenom trakom te ruba opšivena crnim kordunom. Bičve bijele, suknene ili pamučne u nekoliko boja sezale su do koljena. Iznad njih navlačili bi nazuvke u raznim bojama ispletene i sa resama, te plitke crne cipele, često s kopčom ili pak visoki *škarpun*i. Opanci su s potplatom od goveđe i oputom od ovčje kože.

⁸⁴ Ivančić /Acalija, 2016, 158-159.

⁸⁵ Metalne kukice.

Muškarčev atribut je pletenica koja mu visi niz leđa, u novije doba poznata kao *perčin*, naušnica u jednom uhu te crvena kapa sa zavrnutim obodom. Oko pasa zataknut jatagan, kubura ili handžar te duvankesa a u ruci kamiš s lulom i torba.

Kaštel Vitturi, John Gardner Wilkinson, 1848. godina

Kao podlogu prezentaciji originalnih povijesnih odijela plemićkog i građanskog sloja a postavljen kao pozadina u muzejskoj vitrini, poslužio nam je *Preslik prikaza kaštela Vitturi* iz putopisa britanskog egiptologa Johna Gardnera Wilkinsona objavljena 1848. godine. Pred uvećanom grafikom izložena su dva duga haljetka i jedan prsluk koji nam je za potrebe ove izložbe posudila obitelji Moretti iz Trogira.⁸⁶

⁸⁶ Na ovoj posudbi zahvaljujem kolegici Danki Radić koja je bila posrednik.

Dugi haljetak i prsluk, 19. stoljeće, Francuska, svilena tkanina s uzorkom žute boje (obitelj Moretti)

Dugi haljetak tipa fraka, 19. stoljeće, Italija, pan rubin boje (obitelj Moretti)

Dva duga haljetka tipa fraka i jedan prsluk trogirski građani obitelji Moretti izrađeni su u Francuskoj početkom 19. stoljeća, u razdoblju kad je sve prštalo od raznih boja. Zelena su bila moderna u svim nijansama, sve do izložene zeleno-žute i ljubičaste koja je u 19. stoljeću postala dostupna i vrlo popularna. Jedan je od svilene, a drugi od vunene tkanine što sugerira na zimsku i ljetnu inačicu istog predmeta.

Nosili su ih pripadnici obitelji Moretti, trogirski građani koji su, iako nisu imali plemićki status u 18. i 19. stoljeću uživali veliki ugled i utjecali na svakodnevni politički i gospodarski život Trogira i njegove okolice. Ističemo da je 1853. godine dr. Vjekoslav Moretti, bio politički povezan s kaštelanskim narodnjacima. Volio je svoj rodni kraj, a nakon povratka sa studija u rodni Trogir u jednom pismu je zapisao:

*“...ovdje se odijeva po najnovijoj tršćanskoj modi, tamo svečana muška odijela sa sjajućim dugmetima, drugdje kra-
sni klobučići, šali, tisuće i tisuće ženskih ukrasa...”⁸⁷*

⁸⁷ Radić, 2008, 12.

Prsluk / dilet, Kaštel Štafilić, Italija, 18. stoljeće, svila, brokat (obitelj Acalija)

Prsluk, dilet iz druge polovice 18. stoljeća očuvan je u obitelji Acalija u Kaštel Štafiliću, čiju statusnu odrednicu možemo pretpostaviti s obzirom na podrijetlo. Naime, Petar Acalija oženio je u Kaštel Novome godine 1886. plemkinju Mariju, rodom iz obitelji Cippico (rođ. 1851.).

Prsluk je izrađen od brokatne svile i ima sve značajke rokoko stila. Koloristički je usklađen, azurno plavetnilo pozadine razvedeno je valovitim granama sa sitnim cvjetićima što ukazuje na francuske tkaonice koje početkom 18. stoljeća preuzimaju primat u tkanju, a izradu tkanine doveli su do savršenstva. Tkanina potječe iz Francuske, iz druge polovice 18. stoljeća. Čipka koja ukrašava rubne dijelove otkana je od metalnih, zlatnih niti. Odijevanje u Italiji nastoji što preciznije imitirati francuske proizvode, tako da je za to razdoblje teško odrediti točno podrijetlo svilene tkanine, ali mogli bismo pretpostaviti da je materijal za šivanje kupljen u jednom od Garanjinovih dućana. Prevladavaju veliki i mali cvjetovi razasuti po površini u pravilnom ritmu te zavojaсти lisnati oblici

vezeni kvalitetnom zlatnom niti.⁸⁸ Prsluk krasi 23 para *alamara* koji su u 18. stoljeću u Splitu poznati kao ukras plemićkih i građanskih haljetaka.⁸⁹ Na stražnjoj strani uočavamo tragove pletenice, *perčina*.

U izložbenoj vitrini je i nekoliko grafika iz 19. stoljeća s prikazima Venecije i venecijanskih plemićkih salona, njihovih interijera i eksterijera.

Kao muzeografsko pomagalo i prikaz odjeće kaštelanskog plemstva u 17. stoljeću poslužio nam je preslik oltarne slike iz renesansne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije iz Kaštel Lukšića na kojoj su, kao donatori prikazani članovi obitelji Vitturi. Oni – patroni Kaštel Lukšića, ovu su crkvicu izgradili kao zavjetnu.⁹⁰

U prvom planu s lijeve i desne strane svetog Roka naslikani su likovi koji pripadaju posjedničkoj (plemičkoj) obitelji Vitturi. S lijeve strane su tri muška, a s desne tri ženska i jedan muški lik. Njihova odjeća odgovara eu-

⁸⁸ Ivančić /Acalija, 2015, 83-84.

⁸⁹ Božić-Bužančić, 1982, 92, 102.

⁹⁰ Duvnjak, 2015, 239-258.

Oltarna pala „Sveti Roko“ (125 x 107 cm), crkva Uznesenja BDM, Kaštel Lukšić, 17. stoljeće (preslika)

ropskoj modi s kraja 16. i početka 17. stoljeća. Sastoji se od ogrtača, haljetka (*tabarro, zuppon*), košulje, hlača do koljena, pletene prtene papuče – kalcete (*calce, calzoni*), kape i prikladne obuće.⁹¹ Analizirat ćemo morfološku strukturu odjeće na slici iz crkve Blažene DM iz Kaštel Lukšića.

Suknene hlače do koljena tzv. *benevreke* uočavamo na klečćem liku s desne strane sv. Roka, a ispod njih naziru se pamučne ili pak lanene nazvane *brage, brageše*. Sveti Roko je u prvom planu, odjeven je u tzv. ogrtač *croato* koji se onodobno izrađivao u različitim varijantama. Na glavi sv. Roko ima kapu s preljevima tamnosmeđe boje, vjerojatno od pana, filca (*felta*), preklopljenu iznad čela. Muški lik, u prvom planu na lijevoj strani, prikazan je u poluprofilu i također slojevito odjeven. Na njemu je istaknut bijeli ovratnik *coletto* iznad ljubičastog haljetka (*kamižola*) koja seže do koljena i presavija se na području struka. Povezan je crvenim pojasom. Smeđe-zeleni dugi uski rukavi najvjerojatnije su poseban, odvojivi dio odjeće što se učvršćivao za haljetak na kojem je gusti niz dugmadi. Lik je ogrnut ogrtačem – gornjim haljetkom u smeđoj boji s ružičastom podstavom. Gornji haljetak pokriva ramena i kopča se pod vratom.

Na desnoj strani slike postavljeni su likovi triju žena koje kleče. Žena u prvom planu odjevena je u *vesturu*, haljinu koja proviruje ispod gornjeg haljetka (*ghellero*), koji je kratak a širok, crvene je boje s poludugim (*lat. mezze maniche*), do laktova širokim rukavima i seže do bedara. Mogao je biti izrađen od fine čoje, svile ili lana i nosio se u zimskim i ljetnim mjesecima s obzirom da su rukavi, čiji oblik je bio različit, odvojivi. Obično su na ramenu bile rupice i tu su spojeni pletenicama i metalnim kopčama. Taj podatak na slici ne možemo sa sigurnošću uočiti. S obzirom na izgled i opise u literaturi, sličnošću odgovara srodnom predmetu, turskom *jeleku*, koji su među svojom odjećom imale i plemkinje i pučanke.⁹² Ispod širokog rukava izviruju nabrani, pri dnu stisnuti rukavi bijele košulje. Kao utjecaj španjolske mode, pod vratom izviruje bijeli, visoko podignuti i naborani, 'napijetani' i uštirkani ovratnik koji se nazivao *bauro, bavaro*.⁹³ Inače, takav ovratnik tijekom 16. stoljeća bio je popula-

ran i u plemićkoj modi diljem Europe. Uz ovratnike tu su i orukvice koji su u našim krajevima u uporabi cijelo 17. stoljeće.

Jarke boje odjeće kao na ovoj slici (crvene, žute, ružičaste), te rumeni obrazi i kapci karakteristični su za pučki ukus. Raskošna odjeća, nakit, kape, šeširi, fine tkanine plemenitih boja poput plave nosila su se u susjednim gradovima, mada i tamo s velikim zakašnjenjem.

U manjoj vitrini nalaze se sličica / minijatura. U kružnom medaljonu je portret Tomasa Michielgevicha (Mikieljevića), sindaka Kaštel Lukšića u 18. stoljeću. Portret se nalazi u pozlaćenom, tankom manjem metalnom okviru koji je vjerojatno bio u funkciji privjeska. Tomas je odjeven u crno odijelo na kojemu se na obje strane nalazi niz zlatnih dugmeta. Naziremo žuto-zlatni prsluk i košulju visokog ovratnika te maramu vezanu u mašnu.

⁹¹ Simončić, 2018. 55-72.

⁹² Bezić – Božanić, 2007, 369.

⁹³ Božić-Bužančić, 1966, 168.

Portret u medaljonu, nepoznati slikar, naslikan je Tomas (Micielgevich) Mičeljević (1713- 1793)

Čipka iz 16. stoljeća, izradile časne sestre u 16. stoljeću, (posudila Branka Dujmov)
Marama od čipke, blonda, svila, 19. stoljeće (posudio Nikola Kapetanović)

U vitrini se nalazi i *blonda* čipkani veo.

Pred salonskom garniturom s konzolnim ogledalom; Venecija; posljednja četvrt 19. stoljeća izložili smo re-interpretirane povijesne kostime i preslik klasicističkog portreta, čiji original je vlasništvo Muzeja grada Splita. Prikazan je decentan lik plemića Radoša Michielli Vitturija čije odijelo smo upotrijebili za izradu replike. Odjeven je u muško odijelo francuskog tipa kakvo su nosili bogati muškarci i koje se sastojalo od tri osnovna elementa: užji strukirani kaput *habit à la française*, prsluk i hlače *coluttas*. Kaput je izrađen od finog pana. Na prednjoj strani su kopče kao popularne inačice ukrasa u obliku petlji, odnosno unakrsno povezanih gajtana - ukrasni *alamari*. Prsluk je od skupocjenog brokata. U vrijeme nastanka portreta prsluci su bili skraćeni, a kaputi rezani ispod koljena. Hlače su od finog crnog pana. Možemo zamisliti da sežu do koljena na što se nastavljaju svilene ili fine pamučne čarape. Na ovoj slici možemo uočiti da je Radoš dosljedno pratio modu. Uz specifičnu odjeću imao je i frizuru počesljanu u rolnu koja u to vrijeme nije bila moderna.

Cipele s aplikacijama od čipke ukazuju na raskoš i razmetljivost rokoko stila. Njih je za potrebe ove izložbe, kao interpretaciju izradio David Milić, muzejski restau-

Portret Radoša Ante Michielli Vitturija (1752-1820), ulje na platnu, 1790. godina >
(kopija, original je u vlasništvu Muzeja grada Splita)

Reinterpretacija / rekonstrukcija povijesnih odjevnih kompleta iz 16. do 18. stoljeća Nele Martinčić

Uz sačuvane originalne odjevne predmete, na izložbi su predstavljeni novi kompleti izrađeni po uzoru na francusku modu što nagađamo da je nosilo i kaštelansko plemstvo prije četiri ili pet stoljeća. Uzevši u obzir da je bogatiji društveni sloj u cijeloj Dalmaciji još od 16. pa preko 17. i 18. stoljeća pod utjecajem francuske mode, Nela Martinčić izradila je odjeću koja slijedi taj utjecaj. Takav način interpretacije, a da bismo dobili rekonstrukciju, utemeljen je u drugoj polovici 20. stoljeća s naglaskom da izvori moraju biti poznati.⁹⁴

Nela Martinčić, kći je poznatog nam Borisa Burića Gene, promotora tzv. dalmatinskog odijela koje je postalo sinonim muškog primorskog i otočkog kostima srednjodalmatinskog područja. Upravo ovih smo dana doznali da je Genina zanatska i umjetnička pripadnost tradicijskoj domeni upisana u registar nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.⁹⁵ I kako se kaže: „Jabuka ne pada daleko od stabla“, za početak ćemo predstaviti Nelu Martinčić, rođenu u Trogiru 15. listopada. 1973. godine, djevojački Burić.

Od svoje osamnaeste radi u obiteljskom obrtu „Gena“ (Gena moda Croatica) specijaliziranu za izradu visoke muške modne odjeće inspirirane tradicionalnim građanskim odijelom. U dvadesetomogodišnjem stažu prikupila je iskustvo i izradila brojna muška i ženska odijela, vjenčane i svečane haljine, košulje i ostale odjevne dodatke s etno elementima. Kreirala je proizvode visoke mode prepoznatljiva stila i vrhunske zanatske izrade s elementima hrvatske etno baštine (zlatovez, filigranski rad, kukičani alamari). Među zapaženijim radovima izradila je osamnaest kostima inspiriranih modom 17. stoljeća za potrebe kazališne predstave 'Miljenko i Dobrila'.

⁹⁴ Simončić, 2018, 55.

⁹⁵ „Riječ je o prepoznatljivoj tradicijskoj odjeći – svečanom muškom odijelu s jadranskoga područja koje se razvilo iz muške narodne nošnje dinarskoga tipa kroz višekratne procese urbanizacije.“ Lista zaštićenih kulturnih dobara Z-7650.

Slijedeći obiteljsku tradiciju te ljubav prema dizajnu, estetici i oblikovanju odjevnih predmeta, Nela Martinčić godine 2016. osniva firmu Genin d.o.o. kao odgovor na potrebe za novim proizvodima prepoznatljiva stila u kulturi ženskog odijevanja. Genin se specijalizirao za izradu ženskih odijela, košulja i kaputa modernih linija, vrhunske zanatske izrade od kvalitetnih materijala, u kojima je prepoznatljiv romantični trag prošlosti i duh suvremenosti.

Zbog očuvanja našeg nacionalnog identiteta, ponukana uspjehom tradicionalnog muškog odijela iz obiteljskog obrta 'Gena' i potrebe našeg naroda za lijepim odijevanjem i prenošenjem tradicije, osmišljeno je i žensko odijelo. Već dugo ženska odijela rade se isključivo po narudžbi, tako da je svaki proizvod unikatan.

Od 2018. godine Genin d.o.o. nositelj je certifikata „Izvorno hrvatsko“ za ženski sako, pod nazivom „Tradicijski ženski haljetak“. U Republici Hrvatskoj samo Genin d.o.o. posjeduje certifikat „Izvorno hrvatsko“ u kategoriji odjevnih predmeta takvog tipa.⁹⁶

Nela se u ovom projektu upustila u ovaj prilično kompliciran i dugotrajan proces istraživanja, pokušaja rekonstrukcije⁹⁷, reinterpretacije, nabave materijala, stilizacije, modeliranja, konstrukcije, šivanja.

Ženski komplet

Ponukani anegdotom kako su u 18. stoljeću u cijeloj Europi svi željeli biti bogati, mirno živjeti, obilno jesti, odijevati se kao plemstvo, ali i vladati se poput plemenaša, što potvrđuje činjenicu da je čitava Europa, tako

⁹⁶ „Izvorno hrvatsko“ oznaka je koju dodjeljuje Hrvatska gospodarska komora proizvodima i uslugama na području Hrvatske koji imaju izrazitu vrijednost, i koji spadaju u izvornu hrvatsku tradiciju.

⁹⁷ Rekonstrukcija povijesnog odijela danas nije moguća u cijelosti. Tkanine su različite, mogu se nabaviti samo približno iste, tehnologija šivanja je različita.

i Hrvatska, dugo pokušavala oponašati gracioznost i raskoš francuskog plemstva. Ta moda postaje međunarodna moda što je i nas ponukalo osmisliti haljinu za koju bismo mogli reći da predstavlja sam vrhunac otmjenosti i onu kakvu naši građani zapravo žele vidjeti. U suradnji s Nelom Martinčić željeli smo dobiti jednostavnu svečanu haljinu, kao i onu koja pripada stilu donekle dramatičnog izgleda, slikovitu i vremenski neujednačenu, baš kakvu posjetitelji i očekuju.

Reinterpretirana haljina “francuskog tipa” iskrojena je iz dva dijela, obuhvaća haljetak i suknju. Umjesto skupocjenog brokata korištena je fina pamučna tkanina zelenkaste pastelne boje upravo zato što pamuk kao novi materijal u Europu stiže u 17. stoljeću i postaje takmac skupocjenim svilama. Stilizirali smo je tako što smo naglasili struk koji ženu pretvara u tanku, elegantnu po-

javu, a bojom i materijalom dočarali smo i istakli djevojačku plahost i ljepotu. Željeli smo prikazati i nagost ženskih ruku, što je novost tog doba što je tada privuklo brojne komentare o moralu.

Haljina je dvoslojna i seže do gležnja. Svojim donjim dijelom imitira onu koja ima funkciju donjeg rublja pa se gornja haljina široko otvara preko donje iskrojene od iste tkanine. Gornji dio haljine usko je strukiran i završava pomalo šiljastim završetkom korzeta ispod kojeg se nastavljaju bogati skuti gornje haljine koji mogu biti rastvoreni, ali mogu biti i zadignuti te pričvršćeni sa strana.

Nela je sve nježno i nevidljivo istaknula te je sve ostalo na dekorativnosti tako se može zamisliti i dio haljine *stomacher* ovalnog završetka, koji je od 16. do 18. stoljeća bio sastavni dio svake haljine i služio za učvršćivanje

i produljivanje trupa. Izradila je univerzalnu trodijelnu haljinu koja se sastojala se od *bodice-a*, *petticoat-a* i haljine te bila popularna do posljednjih godina 17. stoljeća.

Oblikovanje ramena i gornjeg dijela prsa bilo je glavno područje oblikovanja pa je nastao niski i čvrsti dekolte koji počiva na rubovima ženskih ramena. Rukavi su skraćeni, prorezani po dužini ruke i voluminozni, vrlo nabrani na orukavlju i manžetama kako bi otkrili košulju što je bio dekorativni element šesnaestog stoljeća. Rukavi košulje su vidljivi, a njeni nabori ispadaju na manžeti i na području dekoltea. Haljinu na prednjem dijelu krasi aplicirane zlatne trake i vez, kao alternativa svili i zlatovezu. Preklapanjem dostupnih pozamanterijskih traka na podlozi u obliku rastera, Nela je nastojala međusobno prožeti (imitirati) renesansne i barokne motive prisutne na sačuvanim kaštelanskim umjetnina-

ma, od kojih navodimo u baroknom smislu stilizirane cvjetne motive koji se određenim slijedom ponavljaju. Upotrijebila je i motive sa očuvanog antependija koji je nastao u 18. stoljeću u jednoj od venecijanskih radionica, a čuva se u Župnoj crkvi sv. Petra u Kaštel Novome. Bogato je ukrašen reljefnim vezom na svilenom podlozi. Čipka se u to doba najčešće izrađivala od lanenih, svilenih ili metalnih niti. Zbog toga je Nela aplicirala tekstil u istoj boji i materijalu, opšivala ga je u formi stiliziranih cvjetova. Upotrijebila je i motiv štita ispunjen mrežastim ukrasom i imitacijom pozlaćene srme.

Muški komplet

Za dalmatinsko plemstvo tijekom 18. stoljeća karakteristični su kompleti koji su u francuskoj modi česti krajem

17. stoljeća i za koje se smatra da su prototip modernom muškom trodijelnom odijelu. Muška moda 18. stoljeća bila je jednostavnija i udobnija od ženske. Muškarci su nosili odjeću izrađene od skupog i raskošnog tekstila. To su raskošni kaputi, frakovi, košulje od skupocjenih materijala te bojani teško pribavljenim bojama.

Odlučili smo se za troslojno odijelo (prsluk, sako i hlače) skrojeno iz različitih tkanina s ukrasima koji ga mogu učiniti jednostavnim ili svečanim odjevnim predmetom.

Sako (*abito*), prsluk i kratke hlače do koljena (*bragbon*) oblikovani su po uzoru na sliku koja prikazuje Radoša Michelli Vituria (1752 – 1822), koja se danas nalazi u fundusu Muzeja grada Splita. Portret klasicističkog stila naslikan je krajem 18. stoljeća. Plemićev decentni stav ukazuje na učenog plemića koji ne prati onodobnu modu. Uz dostupnu literaturu i smjernicama europske mode, sašila je tanko, vuneno odijelo crne boje kombinirano s prslukom izrađenim od brokata, bogato ukrašen

uzorcima izvezenim finim metalnim koncem i prišivenim dugmetima. Crni sako krase končani alamari iste boje. Alamari u povijesti zamjenjuju dugmad, izrađeni su upletenog svilenog konca. U 18. stoljeću poznati su kao ukras plemićkih i građanskih haljetaka. Oko vrata izviruje bijela nabrana košulja.

Nela je kreirala novu odjeću kombinirajući različite elemente a sve kako bismo dobili potpuno unikatne kostime koji u sebi sadržavaju stilizacije više prepoznatljivih povijesnih razdoblja. Novi kostimi oblikovani su na način da prikažu bitne sastavnice, karakter i dojam proteklih vremena. Možemo reći da je izradila kostime s najvećim zanatskim umijećem uz jamstvo originalnosti i kvalitete. Nakon zajedničkih istraživanja, dugih razgovora i mukotrpnog traženja adekvatnih materijala, uspjela je sve od skice i izrade kroja do šivanja i na kraju, izlaganja odjevnih predmeta u okviru muzejske izložbe "U ŠKRINJI I PRED OGLEDALOM".

In the Chest and in Front of the Mirror

GETTING DRESSED

Kastela landowners (Split and Trogir nobility) and commoners (peasants) lived in a colonial relationship that lasted until the 20th century. In addition to all the differences between them, their clothes also differed.

The labourers made their own clothes. As raw materials they used fibers of animal origin, wool and sackcloth, and flax, hemp and broom fibers of plant origin.

The landowners were mostly poor in expensive clothes, but they still tried to follow European fashion with their modest abilities. The trade in textile fabrics from both the east and the west took place through two large ports. The inhabitants of Split's castles traded through the port of Split, and those from Trogir through the port of Trogir.

Dresses worn by Dalmatian noblewomen were custom made, were similar in style and often had a local expression. They differed in the type and quality of the fabric. They are made of fine Dutch rasha, Padua chocha, damask, taffeta, scarlet, various Flemish fabrics, silk, brocade, satin, velvet and fine cotton, decorated with embroidery, lace and ornaments of gold and silver.

In the 18th century, Split and Trogir were important trade centres connected with other Dalmatian and Italian cities. The dominance of Venice was recognizable in the attire of the nobility and wealthier citizens, although fashion was strongly influenced by France.

The settlements of Kaštela also had their own shops at that time. The Garagnin family, which came to Trogir from Italy in the 16th century, is important for the textile trade. Members of that family also spent part of the year in their house on the estate in Kaštela. In Kaštel Stari, in the middle of the 18th century, they had a grocery store with fine English and French textiles. The goods arrived from Venice.

In the 19th century, along with the ruined and impoverished nobility of Split and Trogir, the inhabitants of Kaštela settlements were rich merchants and landowners and poor peasants, farmers and fishermen. The cultural level of the peasants was raised, the most distinguished were literate. A new social class was formed from richer peasant families, which was rapidly strengthening economically, so in addition to noble families: Cippico, Cega, Grisogono, Fanfogna, Vitturi, there are also wholesale families Šimetin, Katalinić, Šimeta, Perišić, Radunić, Mlikotin, Katinac, Stude, Ivanac, Zaneta, Acalija, Arambašin... Girls and boys from these families marry each other, and impoverished nobles often marry rich commoners. Therefore, clothing also changes and mimics the fashion of civil society what is a result of

the influence of different European historical cultural styles. Garments are sewn in Split and Trogir, although the material is imported. Preserved examples of clothing and documentary photographs from the mid-19th to the 1920s testify to the permeation of civic style with traditional components.

PICTURE "St. Roko", Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, Kaštel Lukšić, 17th century

On the altar painting in the old church of Lukšić, in the foreground on the left and right side of St. Rok, are painted figures belonging to the rich (noble) family Vitturi. They are male on the left and female on the right. Their clothing corresponds to European fashion from the late 16th and early 17th centuries.

The male character in the foreground, shown in half profile, is dressed in layers. Highlighted is a white collar, a purple jacket (*kamižola*) that reaches to the knees and is connected by a red belt, brown-green long narrow sleeves that are most likely a special, detachable part of the clothing that fastened to the robe. There is a thick string of buttons on the jacket. The figure is wrapped in a brown cloak with a pink lining. The cloak covers the shoulders and buckles under the neck.

On the right side of the picture, there are figures of three women kneeling. The woman in the first is dressed in a red dress (*vestura*) that reaches to the thighs with wide sleeves to the elbows. Under the wide sleeve, there are pleated, tight-fitting sleeves of the white shirt at the bottom, and under the neck, a white, high-raised and wrinkled (pleated) and starched collar. By the way, such a collar was very popular throughout Europe in the fashion of the nobility during the 16th century. Beneath the short dress is a wide, pleated and underskirt raised skirt of golden color.

Bright colors of clothes as in this picture (red, yellow, pink), and rosy cheeks and eyelids are characteristic of popular taste.

MAKING A HISTORICAL SUIT

With this project we tried to show the diversity of rich, elegant and expensive way of dressing Dalmatian "fashionable" nobles and make clothes in the „spirit of the past“ which was preceded by deeper sociological and cultural research of historical, social and artistic atmosphere.

Painting and inventories of the property of the Dalmatian nobility, some originals and available literature helped us to reconstruct the clothes of that time, which, mostly due to the perishability of the material, has not been preserved. Considering that the richer social class in the whole of Dalmatia has been under the influence of French fashion since the 16th and over the 17th and 18th centuries, Nela Martinčić made clothes that follow that influence. She created clothes combining different elements, all in order to get completely unique costumes that contain stylizations of several recognizable historical periods. The new costumes are designed to reflect the essence, character or impression of historical periods.

REINTERPRETATION / NELA MARTINČIĆ

Genin d.o.o.

Women's set

The reinterpreted „French type“ dress is cut in two parts (jacket and skirt). The waist is emphasized, which turns a woman into a thin, elegant silhouette and evokes and emphasizes a girl's shyness and beauty. The two-layer dress partly imitates the one that had the function of underwear.

Instead of expensive brocade, a fine cotton fabric of greenish pastel color was used. Cotton arrived in Europe as a new material in the 17th century and became a competitor to expensive silks. The dress is stylized. Slightly raised waist, shortened jacket, long, not too wide skirt with soft folds on the edge. The sleeves are short and lush. Under the robe there is a lovely cotton blouse trimmed with lace.

The dress is decorated with appliqué lace ribbons, as an alternative to silk and gold embroidery. By folding the available trimmings, Nela tried to imitate (imitate) Renaissance Baroque motifs - like stylized floral motifs

that are repeated in a certain sequence. The background is in the form of a grid.

Men's set

The Dalmatian nobility during the 18th century is characterized by sets that were common in French fashion at the end of the 17th century. Men wore a three-layer suit (vest, overcoat, and pants) with differences in fabric or embellishment that could have made it a simple or formal garment. The privileged wore a jacket made of silk, and the lower layers of cheaper fabrics.

Nela sewed a thin, woollen suit of black colour combined with a vest made of brocade, richly decorated with patterns embroidered with fine metal thread. There is a handkerchief around his neck. The cloak, jacket (*velada*), vest (*kamižola*) and knee-length shorts and silk or cotton socks are modelled on a preserved painting depicting Radoš Michelli Vitturi.

Like many large design houses that inspire their collections with traditional clothing, Nela created the costume herself, from sketching and making the cut to sewing the garment. She made the costumes with the greatest craftsmanship with a guarantee of originality and quality.

PICTURE - Radoš Ante Michelli Vitturi (1752 - 1820), a photography; the original is owned by the Museum of the City of Split

Radoš Ante Michelli Vitturi (1752-1820), a secretary of the Split Agrarian Academy based in Kaštel Lukšić. In 1788 he founded the Societa Georgica Agricultural Society, whose main task was to educate the peasants. In addition to other agricultural products, the Kaštela peasants independently produced raw materials for the production of fabrics. It began by sowing hemp and cotton to encourage the production of raw materials for clothing and avoid the import of „expensive and bad linen“.

List of textiles in the inventory of the castle Vitturi from 10 September, 1621.

„...Of the garments mentioned are mostly women's clothing, purple and red satin underwear, then thin linen *saggia* linen, red, gray and yellow, panno purple and green choha or white damask. The upper *zippon* dresses are made of satin „raso“, fine silk „ormesin“ and fine French Rhine cloth *renso*. A large number of shirts made of cotton and linen *camise di tella*, *camise di bombaso*. There are quite a number of special sleeves, which were fastened to the dresses, and they were made of damask or Rhine cloth *un paro dimaneghe di damasco* and *un paro di manighe di renso*. Vest for both children and adults *gelecco*. Numerous faciol scarves made of cotton and linen cloth, hats *doi berette di veludo negro con cordon negro lavorato con oro* and men's hats *una scuffia da homo fornita*, were used to cover the head. Silk women's belts are mentioned as *pasizza da dona di seda verde* or as *passaman* in different colors. One of these was interwoven with gold thread *un passaman d'oro*. Muf *una manizza d'huomo di ferrandina* and knitted gloves *un paro di guanti gucchi di seda paonazza* served to cover the hands. The large *bavaro* collars are made of plain or fine Rhine cloth, but one embroidered with gold thread is also mentioned *doi bavari lavorandi cioè raccamandi con oro all'usanza vecchia...*“.

Ksenija Cicarelli,
Vitturi's fortified castle in Kaštel Lukšić, PPUD

The inventory of the Vitturi castle from the beginning of the 18th century mentions:

Bokasin - a type of linen apron; *zippon* - part of women's clothing that covers the upper part of the body, *gregeta* - upper clothing; *busto* - vest; *dolamin* - a knee-length coat of short or long sleeves; *manto* - the upper part of the dress; *vestura* - women's clothing; *fur* - pellizzon and lambskin lining; gloves, handkerchiefs, socks, shoes...

Fani Celio Cega, Inventory of Vitturi Castle in the early 18th century, Collection of the DFC

Literatura:

Ivančić, Acalija 2005

S. Ivančić, S. Acalija, *POVISMO I SUKNO – Kaštelansko tradicijsko ruho*, Split 2015.

Babić 1984

Babić, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, Trogir 1984.

Bajić Žarko 2005

N. Bajić-Žarko, *Procvat splitske trgovine u 18. stoljeću*, *Kulturna baština* 32, Split 2005, str. 96.

Bajić Žarko 2004

N. Bajić-Žarko, *Split kao trgovačko i tranzitno središte na razmeđu Istoka i Zapada u 18. stoljeću*, *Književni krug*, Split 2004, str. 15-30.

Baras 1996

Baras, Frano, *Sjećanje na splitske dućane*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, *Zbornik Božić Bužančić*, Split 1996.

Bezić Božanić 2003

N. Bezić Božanić, *Čipka na odjeći 18. stoljeća u srednjoj Dalmaciji, Čipka u kulturi tekstila i odijevanja*, *Lepoglava* 2003, str. 13.

Bezić Božanić 2007

N. Bezić Božanić, *Renesansni umjetnički obrt u Dalmaciji*, *Tragom davnine*, Split 2007, str. 199.

Bezić Božanić 2007

N. Bezić Božanić, *Unutrašnjost dalmatinske kuće – prostor za scenske priredbe u 17. stoljeću*, *Tragom davnine*, Split 2007, str. 333-372.

Boerio 1867

Boerio, Giuseppe, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1867.

Božić Bužančić 1966

D. Božić Bužančić, *Odjeća Splitske XVI i XVII vijeka*, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Dubrovnik 1966, br. 10-11.

Božić Bužančić 1982

D. Božić Bužančić, *Privatni i društveni život Splita u osamnaestom stoljeću*, Zagreb 1982, str. 65.

Božić Bužančić 1979

D. Božić-Bužančić, *Privatni i društveni život u Splitu krajem XVII i u XVIII stoljeću*, Split 1979, 585-594.

Braun & Schneider 1975

Braun & Schneider, *Historic Costume and Pictures*, New York, Dover Publications 1975.

Celio Cega 2005

F. Celio Cega, *Svakidašnji život grada Trogira od sredine 18. do sredine 19. stoljeća*, Split 2005.

Celio Cega 2006

F. Celio Cega, *Inventar dvorca Vitturi početkom 18. stoljeća*, *Kultura ladanja*, Zagreb 2006, str. 237-243.

Celio Cega 2005

F. Celio Cega, *Inventar kuće Kreljanović u Splitu koji je bila zakupila obitelj Garagnin*, *Kulturna baština* 32, Split 2005, str. 125-132.

Cicarelli 1962

K. Cicarelli, *Vitturijev utvrđeni dvorac u Kaštel Lukšiću*, *Priilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 14, Split 1962, str. 165-188.

Diana 1972

D. Diana, *Izložba portreta (katalog izložbe)*, MGS, Split 1972.

Duplančić 1999

A. Duplančić, *Kaštelanska narodna nošnja: prikazi na starijim grafikama i crtežima*, Split - Kaštela 1999.

Duvnjak 2007

M. Duvnjak, *Župna crkva Sv. Petra apostola u Kaštel Novome*, Kaštela 2007, str. 81.

Duvnjak 2015

M. Duvnjak, *Oltar sv. Roka u staroj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kaštel Lukšiću kao zavjet obitelji Vitturi*, Kaštelanski zbornik br. 11, Kaštela 2015, str. 239-258.

Demori Staničić 2005

Z. Demori Staničić, *Lijepo i korisno*, Kvartal II-3, Zagreb 2005, str. 23.

Demori Staničić 2008

Z. Demori Staničić, *Figuralni umjetnički vez obrednog ruha iz vremena renesanse u Dalmaciji i Istri*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti br. 32, Zagreb 2008, str. 76.

Duplančić 2005

A. Duplančić, *Bilješke uz mapu „Splitska narodna nošnja“*, U sjeni svetog Duje – splitska grandeca, Split 2005, str. 43-59.

Fisković 1969

C. Fisković, *Likovna umjetnost u djelima i vremenu Marina Držića*, Zbornik Marina Držića, Zagreb 1969, str. 50-54.

Gušić 1952

M. Gušić, *Uz pitanje dubrovačke čipke*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku br. 1, Dubrovnik 1952, str. 331-341.

Kale 2021.

J. Kale, *Odijevanje naroda*, Biblioteka XX veka, Beograd, 2021.

Kale 2009

J. Kale, *Prethistorija pojma „narodna nošnja“*, Etnološka istraživanja 14, Zagreb 2009.

Kapović 2009

M. Kapović, *Boje u jeziku*, Moć boje, Zagreb 2009.

Kužić 1996

K. Kužić, *Prepadi i pljačke trgovaca u Dalmatinskoj zagori za vrijeme turske vladavine*, Kaštelanski zbornik 5, Kaštela 1996.

Kršnjavi 1882

I. Kršnjavi, *Listovi iz Savonije*, Zagreb 1882.

Maroević 2003

I. Maroević, *Muzejska izložba – muzejski izazov*, Informati-ca Museologica 34, 3/4, Zagreb 2003.

Matasović 2008

J. Matasović, *Iz galantnog stoljeća*, „Dora Krupićeva“, Zagreb 2008.

Matijaca 1985

B. Matijaca, *Lukšićka stogodišnja kronika 1790-1910*, Dva stoljeća obrazovanja, školstva i kulture u Kaštel Lukšiću i Kaštelima, Kaštel Lukšić 1984.

Omašić 1986

V. Omašić, *Povijest Kaštela*, Split 1986.

Prijatelj 1989

K. Prijatelj, *Slikarstvo u Dalmaciji 1784 – 1884*, Split 1989.

Peacock 2015

J. Peacock, *Povijest odijevanja na Zapadu*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2007.

Racinet 2015.

A. Racinet, *The Complete Costume History*, Hardcover 2015.

Radić 2008

D. Radić, *Pomorska obitelj Moretti*, Trogir – Rijeka 2008.

Simončić 2018

K. Simončić, *Pitanje odijevnog identiteta Hrvata u ilustriranim knjigama odjevnog tematike s kraja 16. stoljeća*, Imaginatio, imaginabile – zbornik u čast Zvonka Makovića, Zagreb 2018.

Staničić 2011.

V. Staničić, *Nadgrobna ploča nepoznate plemkinje u Franjevačkom samostanu na Poljudu*, Klesarstvo i graditeljstvo XXII., 2011.

Tomić 2002.

R. Tomić, *Splitska slikarska baština*, Split 2002; str. 183.

Tomić 1997.

R. Tomić, *Trogirska slikarska baština*, Zagreb 1997.

Katalog izložbe, *Gnalić – blago potonulog broda iz 16. stoljeća*, Zagreb 2013.

U ŠKRINJI I PRED OGLEDALOM / Sanja Acalija

Autorica izložbe i kataloga

Sanja Acalija

Kreatorica kostima

Nela Martinčić, Genin d.o.o.

Fotografije

Tonko Bartulović / Igor Tomljenović / Željko Martinčić
Ante Acalija / Arhiva Dalmacija storytelling destinacija

Restauracija originala

Volga Lopušinski

Tehnički postav izložbe

David Milić

Zlatko Smoljko

Izdavač

MUZEJ GRADA KAŠTELA

Za izdavača

Ivan Šuta

Pokrovitelji

TURISTIČKA ZAJEDNICA GRADA KAŠTELA
GRAD KAŠTELA

Lektorirao

Miljenko Buljac

Prevela

Nikolina Vukman

Tisak

Dalmacijapapir, Split

ISBN 978-953-7276-97-3

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
U SPLITU

UDK 391:63>(497.583Kaštela)(083.824)

ACALIJA, Sanja

U škrinji i pred ogledalom : studijska
rasprava o odijevanju imućnijih Kaštelana
tijekom stoljeća / Sanja Acalija ;
<fotografije Tonko Bartulović ... et al.>.
- Kaštela : Muzej grada Kaštela, 2023.

Bibliografija. - Summary.

ISBN 978-953-7276-97-3

I. Narodne nošnje -- Kaštela

190804051
